

Saltanatın Kaldırılmasının 100. Yılında Türk Basınında Rejim Tartışmaları (Kasım 1922- Ocak 1923)

Fevzi Çakmak*

Özet

Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın silahlı mücadele dönemi Mudanya Ateşkes Antlaşması ile sona ermiş; siyasi mücadele Lozan Barış Görüşmeleri ile devam etmişti. Lozan görüşmeleri öncesi yaşanan temsil sorunu ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi 1 Kasım 1922 tarihinde almış olduğu 308 numaralı kararla Saltanatı kaldırırken, Hilafetin varlığını sürdürmesini kabul etmişti. Türk Devrim tarihinin önemli bir aşaması olan Saltanatın Kaldırılması ile birlikte

Türk basınında “rejim sorunu” tartışmaya açılmış; devletin kimliği ve devlet başkanının kim olacağı soruları gündeme gelmişti. Gazeteler ve gazeteciler bu soruları sütunlarına taşımış, görüş ve öneriler ortaya koymuştu. Meclis Başkanı ve Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa bu tartışmalara yön vermek, gelecekte yönetsel alanda yapılması planlanan değişimlere yönelik olarak kamuoyunu hazırlamak adına zaman zaman basına demeçler vermiş, özellikle İstanbul'da yayın yapan gazetelerin temsilcileriyle bir araya gelmişti. Ayrıca Gazi'nin yurtiçinde yapmış olduğu gezilerde iç siyasete yönelik verdiği demeçleri basında tartışma konusu olmuştu. Gazi'nin dışında dönemin önemli siyasi aktörleri de bu tartışmalarda rol almıştı.

Bu çalışmada Saltanatın kaldırılması sonrası Türk basınında yaşanan rejim tartışmaları, olumlu ve olumsuz görüşleri de içine alacak şekilde ve aktörleriyle ortaya konulacaktır. Çalışmanın temel kaynaklarını *Hakimiyet-i Milliye*, *Anadolu'da Yeniğin*, *Vakit*, *Tevhid-i Efkar*, *Akşam*, *Renin*, *İleri* gazeteleri oluşturmaktadır. Özellikle bu gazetelerin sahibi ve başyazarı olan gazetecilerin kaleme aldıkları yazılar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Basını, Saltanatın Kaldırılması, Rejim Tartışmaları.

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir/TÜRKİYE, fevzi.cakmak@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0030-400X, DOI: 10.37879/9789751756480.2023.8

On the Centennial of the Abolition of the Sultanate Regime Discussions in the Turkish Press (November 1922-January 1923)

Abstract

Armed struggle of Turkish War of Independence had ceased by the signing of Mudanya Armistice. Political struggle would have then continued by the Lausanne Peace Conference. As the representation problem emerged right before the negotiations of Lausanne, Turkish Grand National Assembly abolished the Sultanate by the decree numbered 308 issued on October 1st, 1922 while agreeing on the Caliphate to continue its existence.

“Regime problem” in the Turkish press was brought to discussion after the Abolition of the Sultanate, and the questions about the identity of the state and who would be the leader of the state became the agenda. Newspapers and reporters brought up these matters in their columns and presented opinions and suggestions. The speaker of the Assembly and Chief Commander Gazi Mustafa Kemal Paşa gave statements to the press and set up meetings with the representatives of the newspapers, especially of those in circulation in İstanbul, with intent to shape the discussions and conciliate the public opinion towards the planned changes which would be executed in governance in the future. Besides, the press statements concerning domestic politics given by Gazi during his domestic visits brought up as discussion topics in the press. Apart from Gazi, important political actors of the period also took part in these discussions.

In this study, the regime discussions in the Turkish press after the abolition of the Sultanate will be revealed with all its aspects and actors including the positive and negative opinions. *Hakimiyet-i Milliye*, *Anadolu’da Yeniğün*, *Vakit*, *Tevhid-i Efkâr*, *Akşam*, *Renin*, *İleri* newspapers constitute the main resources of this study. Especially the articles written by the journalists, the ones being the owners and editor in chiefs of those newspapers, will be compiled and evaluated.

Keywords: Turkish Press, Abolition of the Sultanate, Regime Discussions.

Giriş

Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşı boyunca Türk basınının önemli bir bölümü Anadolu hareketine yakın durmuştur. Fakat Mondros Mütarekesinden sonra 1922 yılı sonuna kadar işgalci İtilaf devletleri ile İstanbul Hükümetlerinin uyguladıkları sansür nedeniyle basın, Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Kuvayı Milliye, Müdafaa-ı Hukuk konuları lehine haberlere sınırlı

oranda yer verme imkanı bulmuştu.¹ Savaşı destekleyenler arasında şu gazeteciler ve gazeteler bulunuyordu: Necmettin Sadık Sadak ve Falih Rıfki Atay ile Ali Naci Karacan tarafından çıkarılan Akşam; Asım Us, Hakkı Tarık Us kardeşlerle Ahmet Emin Yalman tarafından yayınlanan *Vakit*; Velit Ebüzziya'nın sahibi ve başyazarı olduğu, Yahya Kemal Beyatlı'nın da yazılar kaleme aldığı *Tasvir-i Efkar / Tevhid-i Efkar*; Ahmet Cevdet Oran'ın sahibi olduğu, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Falih Rıfki Atay'ın başyazarlığını yaptığı *İkdam*; Celal Nuri İleri ile Suphi Nuri İleri kardeşlerin yayını olan *İleri*; Hüseyin Cahid Yalçın'ın yönetiminde olan *Tanin*. Sedat Simavi tarafından yayınlanan *Diken* ve *Güleryüz* dergileri ateşli bir Anadolu ve Mustafa Kemal taraftarıydı. Refi Cevat Ulunay'ın *Alemdar*'ı, Ali Kemal'in başyazarı olan *Peyam-ı Sabah* ile Sait Molla tarafından çıkarılan *İstanbul* gazeteleri Anadolu Hareketine karşı olan, her fırsatta bu hareketi ağır şekilde eleştiren bir yayın siyaseti takip etmişlerdi. Savaş boyunca Anadolu'da çıkan yayınlar arasında ilk aklan gelenler bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın destekleriyle çıkan *İrade-i Milliye* ile *Hâkimiyet-i Milliye*, Yunus Nadi tarafından Ankara'da çıkarılan *Anadolu'da Tênigün*, Kastamonu'da *Açıksöz*, Balıkesir'de *İzmir'e Doğru*, Konya'da *Babalık*, Erzurum'da *Albayrak* gazeteleri savaşın yanında ve destekleyicisi olmuştu.² 1921 yılı ile birlikte Anadolu hareketinin cephelerde elde ettiği başarılar, İstanbul hükümeti ile işgal kuvvetlerinin sansür baskısı azaltmasına neden olmuş; gazetelerde bağımsızlık savaşı lehine haberler daha sık yer almaya başlamıştı. 1922 yılında Büyük Taarruz'un başarısı ve Mudanya Ateşkesi sonrası basın artık çok daha özgürdü.³

Temsil Sorunu: İstanbul-Ankara Ayrımı ve Basın

Mudanya Ateşkesinin imzalanmasının ardından, İtilaf Devletleri ile TBMM Hükümeti arasında barış görüşmelerine yönelik hazırlıklar başlamıştı. Öte yandan mütareke şartlarına uygun olarak, Doğu Trakya'nın Yunanlar tarafından boşaltılması, bölgede düzen ve güvenliği sağlamak adına Türk jandarmasının bölgeye intikali gerçekleşiyordu. Bu süreci yürütme görevi TBMM tarafından Refet (Bele) Paşa'ya verilmişti. Gazi Mustafa Kemal Paşa, Refet Paşa ile Bursa'da

1 Yücel Özkaya, *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, 2. Bs., Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2007, s. 12.

2 Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973, s. 122-125.; Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 62-63.

3 Saltanatın kaldırılması kararının yerli ve yabancı basındaki yansımalarını içeren çalışmalar için bk. Betül Aslan, "Saltanatın Kaldırılmasının İstanbul'daki Yankıları", *Belleken*, C 66, S 245, Nisan 2002, s. 95-122; Seher Boykoy, "Saltanatın Kaldırılmasının Türk Basımına Yansımaları", *Atatürkçü Bakış*, C 1, S. 2, 2002, s. 53-79.

yaptığı görüşmede, İstanbul'da izleyeceği politikalar ile Saray ve Bâbıâli'ye karşı takınacağı tavır konusunda mutabık kalmıştı.⁴ Bursa'da görüşmelerin gerçekleştiği günlerde Sadrazam Tefik Paşa, TBMM Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya 17 Ekim 1922 tarihinde gönderdiği telgrafında, kazanılmış olan zaferin İstanbul ile Ankara arasında ortaya çıkmış olan ihtilaf ve ikiliği ortadan kaldırdığını, milli birliği temin ettiğini; ancak İtilaf devletlerinin her iki hükümeti de barış görüşmelerine davet etmeleri ihtimaline karşı güvenilecek bir kişinin, görüşüp anlaşmak üzere İstanbul'a gönderilmesini talep etmişti. Gelen bu talebe cevap veren Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Devleti hakkında karar verici tek makamın TBMM Hükümeti olduğunu ve barış konferansında Türkiye Devleti'ni sadece TBMM Hükümeti'nin temsil edeceğini ifade etmişti.⁵

19 Ekim 1922 tarihinde Mudanya'dan Gülnihal Vapuru ile hareket eden Refet Paşa, aynı gün Kabataş İskelesinde çok büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. İstanbul basını attığı manşetlerinde kullandıkları ifadelerle, halkın coşkusunu, İstanbul'un yaşadığı mutluluğu ortaya koyan örneklerle doludur. Vakit gazetesi, "*Dün İstanbul Refet Paşa'ya emsali görülmemiş bir istikbal merasimi yapmıştır. Bütün Türk ve Müslüman İstanbul Refet Paşa'ya ve jandarmalarımızı istikbal için Kabataş'tan Fatih'e kadar güzergâhta ahz-ı meki etmiş, Milli hükümetimiz ve milli ordumuz mütemadiyen alkaşlanmıştır*" manşetini kullanmıştı.⁶ Tevhid-i Efkar gazetesi, "*Anadolu muzaffer İslam ordusunun satvetli mümessili Refet Paşa dün Darül Hilafeye geldi*" manşeti ile çıkarken; Türk süvarilerinin atlarıyla Trakya'ya doğru gidişi resmedilerek, Mustafa Kemal'in şu sözleri okuyucuya sunulmuştu: "*Ordularımız gök gürültülerini andran velvele ve heybetle sahne-i tarihe yeniden çıktı.*"⁷ Tanin gazetesi, "*Tarihin muazzam bir günü Rumeliye ikinci geçiş*" başlığını atmıştı.⁸ Hakimiyet-i Milliye, "*İstanbul emsalsiz tezahüratıyla ne istediğini bütün cihana ilan etti*" cümleleriyle duyduğu memnuniyeti okuyucuyla paylaşarak, "*Refet Paşa ve jandarmalarımız iki gündür İstanbul'un aguş-u tahassür ve şefkatinde*" ifadelerinde bulunmuştu.⁹ Ulusal Bağımsızlık Savaşı boyunca muhalif bir tavır takınan Sabah gazetesi ise karşılama törenini şu ifadelerle vermişti: "*Türk ve Müslüman İstanbul dün*

4 Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, C 1-2, 3. Bs., Temel Yayınları, İstanbul 2011, s. 150-151.

5 *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 506-507.

6 *Vakit*, 20 Teşrinievvel 1338, s. 1.

7 *Tevhid-i Efkar*, 20 Teşrinievvel 1338, s. 1.

8 *Renin*, 20 Teşrinievvel 1338, s. 1.

9 *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Teşrinievvel 1338, s. 2.

Refet Paşa hazretlerine tarihi ve emsalsiz istikbal yaptı. Pür ve hasret yüzbinlerce halk kahraman ordumuzun şanlı ve şereftli mümessilini selamladı."¹⁰

İstanbul'da ve Rumeli'de halkın coşku içinde olduğu o günlerde, akıllardaki en önemli soru Saray ve İstanbul Hükümeti'nin TBMM'nin temsilcisi ile nasıl bir ilişki kuracağı ve ona karşı alacağı tavidir. Refet Paşa ise İstanbul'a ayak bastığı andan itibaren almış olduğu tavır ile verdiği beyanatlarında saray ve hükümeti tanımadığını ortaya koymuştu.¹¹ Mustafa Kemal Paşa'nın Tefik Paşa'nın telgrafına verdiği cevap ile Refet Paşa'nın Sarayı ve hükümeti tanımaz tavrı, bir uzlaşımın ve Ankara'nın İstanbul'da bir iktidar tanımadıklarının somut ve açık göstergesiydi.

Yaklaşık on gün devam eden temsil sorunu belirsizliği, 27 Ekim'de İtilaf devletlerinin beklenen konferans çağrısı ile sonlandı. Fransa, İtalya ve İngiltere devletleri verdikleri nota ile 13 Ekim 1922'de başlayacak olan barış müzakerelerine Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni davet etmişlerdi. Müttefikler aynı daveti İstanbul Hükümetine de yapmışlardı. Davet sonrası toplanan İstanbul hükümeti, konferansa doğrudan bir temsilci göndermeyi uygun görmemiş, konu hakkında Ankara'nın görüşünün alınması uygun görülüyordu.¹² Sadrazam Tefik Paşa, 17 Ekim'de doğrudan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına çektiği telgrafın ardından; hükümetinin aldığı karar sonrası gayet gizli ibaresi ile TBMM Başkanlığına 29 Ekim 1922 tarihli başka bir telgraf çekmişti. Tefik Paşa, telgrafında konferansa Bâbîâli ile Büyük Millet Meclisi'nin davet edildiğini ve iki taraf arasındaki anlaşmazlıkların İslam âlemine zarar vereceği ifade edilerek, hem memleketin geleceği, hem de vatanın haklarının savunulması adına Büyük Millet Meclisi tarafından seçilecek bir kişinin gönderilmesi talep edilmişti.¹³ Sadrazam Tefik Paşa tarafından gönderilen her iki telgraf 30 Ekim 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa tarafından, Meclis gündemine getirilmişti.¹⁴ İstanbul'dan gelen bu talep karşısında TBMM'de Saray ve Bâbîâli'ye karşı büyük bir öfke ortaya çıkmış; birçok milletvekili söz alarak, bu davranışı ağır ifadeler kullanarak lanetlemişti.¹⁵

10 *Sabah*, 20 Teşrinievvel 1338, s. 1.

11 Cebesoy, *age.*, s. 153.

12 "Babialî'den Ankara'ya çekilen telgraf", *Akşam*, 31 Teşrinievvel 1338, s. 1.

13 *Türk İstiklal Harbi-Batı Cephesi-İstiklal Harbi'nin Son Safhası*, C 2, 6. Kısım, 4. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s. 175-178.

14 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem: 1, İçtima Senesi:3, C 24, 129. İçtima (30.10.1338), s. 269-270.

15 Meclis'te yapılan görüşmelerin ayrıntısı için bk. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem: 1, İçtima Senesi:3, C 24, 129. İçtima (30.10.1338), s. 269-298.

Akşam gazetesi muhabiri 31 Ekim akşamı TBMM’de Mustafa Kemal Paşa’nın başkanlığında yapılan olağanüstü toplantı da Bâbîâli’nin sulh konferansına katılma yolundaki tavrının tenkit edildiği ve bazı makamların yaptığı ve yapmak istediği işlerin nefretle yad edildiği ifade edilmişti. Rıza Nur ve arkadaşları tarafından Meclis’e verilen takrir de, Osmanlı imparatorluğunun yerine yeni Türkiye devletinin kaim olduğu ve hukuku hükümlerinin millete tevdi edildiği beyan edilmekteydi.¹⁶

TBMM tarafından saltanatın kaldırılacağı gün İstanbul basını Ankara’yı dikkate izliyordu. İstanbul hükümetinin, İtilaf devletleri tarafından barış görüşmelerine daveti karşısında Ankara’da olup biten gelişmelerin etkileri İstanbul basınının manşetlerinde ki yerini almıştı. Gazetecilerin “*Bâbîâli sulh konferansına iştirak edecek midir?*” sorusuna Maliye Nazırı Tevfik Bey, “*Davet olunduk, gitmek lazımdır!*” cevabında bulunmuştu.¹⁷ Tevhid-i Efkâr gazetesinin, temsil sorununa ilişkin yorumunun büyük bir bölümü sansür edilirken; sansürlenmeyen bölümünde şu ifadeler yer verilmişti: “*Tevhid-i Efkâr...[yaklaşık altı satır sansürlenmiş]... Tevfik Paşa’nın şahsiyetleri pek muhterem olmakla beraber, ...[sansür]...bugün Türkiye’yi temsil eden yegâne hükümet ve kuvvet, Ankara Hükümetidir. Konferansa ondan başkasının murahhası gidemez.*”¹⁸ Ahmet Emin (Yalman) Bey, temsil sorununu ele aldığı yazısında, ülke içinde tam bir birlik bulunduğunu; Büyük Millet Meclisi’nin içerde ve dışarda bu birliği sağlayan yegâne güç olduğunu ifade ederek; her hangi bir taahhüt bu hükümet tarafından kabul edilirse işlevsel hale geleceğine değinmişti. Lozan’da TBMM temsilcileri dışında başka kişilerin olması halinde iki durumla karşı karşıya kalınacaktı: Ya İstanbul adına katılanlar TBMM temsilcilerinin her dediklerini aynen kabul edeceklerdi ya da muteriz/muhalif bir vaziyette kalacaklardı. İlk durumda memleket adına kuvvetli bir söz söyleme durumunu zaafa uğratacaklar; ikinci durumda ise zarar vereceklerdi. Bu durum sadece karşı tarafın işine yarayacaktı. Ahmet Emin Bey, İstanbul’da ön planda olan pek çok ismin vatanperverliğinden kuşku edilemeyeceği ama ülke içinde bazı marız/hasta hisler ve ihtirazların, vatanperverliğin arkasına saklandığına dikkat çekerek, burada yapılacak tek şey konferans arifesinde memleketin birliğini şeklen de teyid etmekten başka bir şey değildi.¹⁹ Ahmet Emin Bey’in yazısının belli bölümleri de, Tevhid-i Efkâr gazetesinde olduğu gibi, sansüre uğramıştı. Necmettin Sadık (Sadak) Bey, Türkleri temsil edecek yegane

16 *Akşam*, 1 Teşrinisani 1338, s. 1.

17 *Akşam*, 1 Teşrinisani 1338, s. 1.

18 *Tevhid-i Efkâr*, 1 Teşrinisani 1338, s. 1.

19 Ahmet Emin, “Temsil Salahiyeti”, *Vakit*, 1 Teşrinisani 1338, s. 1.

makamın Büyük Millet Meclisi olduğunu beyan ettiği yazısında, başka bir heyetin sulh konferansında ne yapacağına anlam verememektedir. İstanbul hükümeti, davete icabet etmesi halinde vaziyetini daha müşkül bir hale koyacak, “*İstanbul’un bu elim günleri uzayıp gidecektir*” diyen Necmettin Sadık Bey, bu davet ile Babıali’nin eline bir fırsat geçtiğini, bu fırsatı kaçırmaması gerektiğini ifade ederek, temsil hakkından feragat bekliyor ve sözlerine şöyle son veriyordu: “*Eğer konferansa gidilirse tamiri belki gayri kabil bir hadise zuhur eder. Şimdiye kadar sadece vatanperverlik ve fedakarlık addettiğimiz bir hareketi, vatanperverane ve necib bir tavırla bitirmek zamanı tam bu gündür.*”²⁰ Necmettin Sadık Bey, Tevfik Paşa’nın TBMM’ye telgrafla bir başvuruda bulunmasının gerçek nedeninin bir temsilci gönderip göndermemek meselesi olmadığını; çünkü yaklaşık iki hafta sonra, Kasım ayının 13’ünde başlayacak barış görüşmelerine kadar bu sorunun çözüm ihtimalinin olmadığına dikkat çekmişti. Babıali’nin gerçek niyetinin, temsilci konusunu gündeme getirerek yaklaşık bir yıldan beri arka plana itilen İstanbul meselesinin ne olacağı sorununa bir cevap bulmak arzusunda olduğuna dikkat çeken Necmettin Sadık Bey, “*Tevfik Paşa, daha esaslı bir surette İstanbul’un -ve tarz-ı tahrirden öyle anlaşılıyor ki- makamı saltanat ve hilafetin vaziyeti meselesini hal etmek istiyor*” ifadeleri ile konuyu yorumluyordu.²¹ Necmettin Bey’in yazısında bazı ifadelerde sansüre uğramış, yayınlanmamıştı. İstanbul basını genel olarak Babıali’nin konferansa temsilci göndermemesi gerektiği konusunda hem fikirlerdi. Bunun aksini savunan bir söylem yoktu.

İstanbul Hükümeti’nin barış konferansına gitme niyet ve isteğine Ankara çok sert bir tepki koymuştu. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi şu manşetle millete sesleniyordu: “*Ey ulu millet, cihanın imrendiği zaferini çekemeyen, akattığın kanların mükâfatını toplamaya mani olmak isteyen ‘Saray’ ve onun vasıta-ı ihtirası ‘Bâbîâlî’ sana bir kere daha hıyanet ediyor. Bu kendisini mezara götüren son hıyaneti olmuştur!..*”²² Bu başlık altında çıkan gazete, Tevfik Paşa’nın küstahane bir telgrafla, Bâbîâlî’nin konferansa gelmek isteğini iletildiğini fakat milletin onu lağvedeceğine dikkat çekmişti. Anadolu’da Yenigün gazetesi Meclis’te cereyan eden tartışmaları ve bu tartışmaların gideceği yönü okuyucularına manşetten şu ifadelerle aktarıyordu:

“Büyük Milletimiz bugün yeni ve muhteşem bir devreye giriyor. Büyük Millet Meclisi bugün katı bir karar vererek saray ve saltanat istibdadını Türk milletinin tarihinden ebediyen kaldırıp atacaktır, bugün İstanbul’daki

20 Necmettin Sadık, “Beklenen Hareket”, *Akşam*, 31 Teşrinievvel 1338, s. 1.

21 Necmettin Sadık, “Millet Meclisi Karşısında İstanbul”, *Akşam*, 2 Teşrinisani 1338, s. 2.

22 *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Teşrinievvel 1338, s. 1.

son menfur herif hal' ediliyor ve artık millet saltanatı, millet hakimiyeti başlıyor. Bundan sonra milletimizin hakimi, sultanı, padişahı ve her şeyi kendimiziz."²³

Necmettin Sadık Bey, barış konferansına İstanbul'dan ayrıca temsilci gitmesinin, memleket adına muzır bir davranış olacağını öne çıkararak bir yazı kaleme almıştı. Necmettin Sadık, özellikle Bâbüâli'nin temsilci göndermemesinde herhangi bir sorun olmayacağını, çünkü şimdiye kadar bütün sorunları İtilaf devletlerinin TBMM hükümetiyle hallettiğine dikkat çekmiş, Ankara gibi, Mudanya gibi antlaşmaların imza edildiğini ifade etmişti. Tüm bunların üzerine İstanbul'dan temsilci gitmesi, konferans sırasında hiçte gereği olmayan başka sorunlara yol açabilir diyen Necmettin Sadık, Meclis'ten yana olan tavrını şu ifadelerle ortaya koymuştu: "*Nasıl bütün vatan işlerini millet meclisi düşünüyorsa ve nasıl bütün vatan meselelerini hep o hallettiyse, bu vatan meselesinden başka bir şey olmayan bu işi de halletmek vazife ve salahiyeti hiç şüphesiz ona düşer.*"²⁴

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi "*Hala da Usanmadılar mı?*" başlığı altında yer verdiği bir baş makalede, İstanbul'dan gelen telgrafi saray, Bâbüâli ve İngilizlerin birlikte tertiplemediği bir "Bizans oyunu" olarak nitelemişti. İngilizlerin amaçlarının anlaşılır olduğu; fakat saray ve Bâbüâli'nin hala zillet ve delalet vadisinde puyan olmaya hala devam etmelerine anlam verilemiyordu. Düşmanların her iki tarafı da davet etme nedenini ilkokul çocuğunun bile anlayabileceğini, Türk tarafını ikiye ayırarak, aralarında itilaf yaratmak istedikleri açıktı. Müttefiklerin Mudanya Konferansına davet etmediği saray ve Bâbüâli, oraya davet edilmemeleri konusunda oralı bile olmamış, vurdumduymaz davranmışlardı. Onlardan beklenen, teklifi ret etmeleri ve Türkleri temsil edecek tek tarafın Büyük Millet Meclisi olduğunu göstermekti. Fakat İngilizler tereddüt içinde olan Bâbüâli'yi ve ziyaret ettikleri Zatu Şahaneyi de konferansa iştirake ikna etmişlerdi. Ortada bir gerçek vardı ve Meclis tarafından Dışişleri Vekili olarak yeni seçilen İsmet Paşa'nın da ifade ettiği gibi, Türkiye'de iki hükümet mevcut değildi. Bir tek hükümet vardır, o da Büyük Millet Meclisi hükümetiydi. Bu durum, Mudanya Konferansı ile de net olarak ortaya konulmuştu. Yazının sonunda Saray ve İstanbul hükümetine yönelik şu uyarı dikkat çekiciydi: "*Bâbüâli ve saray bilmelidirler ki dört seneden beri irtikab ettikleri ihanetler ve cinayetler artık yetmiştir. Bundan sonrada bu millet ve devlet yolu üzerine dikilerek düşmanın elinde entrika, hile, fesad ihtilaf aleti olmaya bu millet artık tahammül edemez.*"²⁵

23 *Anadolu'da Yeniğin*, 1 Teşrinisani 1338, s. 1.

24 "Millet Meclisi Karşısında İstanbul", *Akşam*, 2 Teşrinisani 1338, s. 2.

25 "Hala da Usanmadılar mı?", *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Teşrinievvel 1338, s. 1.

TBMM Başkanlığı'na Sinop Milletvekili Dr. Rıza Nur ve 78 milletvekili tarafından verilen önerge ile Osmanlı İmparatorluğunun son bulunduğunu, yeni Türkiye Hükümeti'nin onun yerine mevcut olduğu ve tek varisi bulunduğunun altı çizilmişti. Ayrıca Teşkilatı Esasiye Kanununa dayanarak İstanbul'daki Padişahlık makamının yok ve tarihe karıştığı; İstanbul ve civarının Büyük Millet Meclisi'ne ait olduğu, Hilâfetin Türklere, Hanedanı Âl-i Osman'a ait olduğu, Türkiye Devletinin hilâfet makamının istinatgâhı olduğu, Halifelîge, Meclis tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlâken en iyi olanının seçileceği ifade edilmişti. Yapılan görüşmelerin sonrasında verilen önerge Meclis tarafından oybirliği ile kabul edilmişti.²⁶

Saltanatın kaldırılması kararına basın tarafından çarpıcı manşetlerle yer verilmişti. Ankara'nın yayın organı olan Hâkimiyet-i Milliye'de "Türkiye Halkı" ifadesi dikkat çeker ve şu cümle manşetten verilir: "*Dün Meclisimiz ittifaka tam ile kararını verdi: Türkiye Halkı İstanbul'daki şekli hükümeti ebediyen tarihe müntakil addetmiştir.*" Gazete, haberin devamında Mustafa Kemal Paşa'nın açık ve noksansız, konuya vakıf bir tarzda Türk ve İslam tarihinden, hilafet ve saltanat safahatından bahsettiğine değinerek, konuşmasının tam metnini vermişti.²⁷ Akşam gazetesinin manşetinde millet egemenliği öne çıkarılarak şu ifadeler yer almıştı: "*Hürriyet ve namus müdafasında bütün dünya ve bizzat kendi hüküm ve hükümeti tarafından tek başına terk olunan ve üç sene süren mücahedesinde rüşdü kemalini isbat eden millet, dün Ankara Büyük Millet Meclisinde yeni Türkiye devletinin esaslarını ilan etti. Devletimiz yeni Yeni Türkiye devletidir. Artık Türk milletinin kendisinden başka hakim ve sultanı yoktur, hilafet Âli Osman hanedanında devam edecektir.*"²⁸ Tevhid-i Efkâr gazetesinin manşeti de dikkat çekiciydi ve kararı okuyucularına çarpıcı ifadelerle sunmuştu: "*Müslüman İstanbul'un kalbi gibi nihayet idaresi de hükümeti meşrua-ı milliyemizin irade-i ezeliyesine ram ve müsehhar oldu. Hakimiyet-i milliyenin azim ve iradesi karşısında Yıldız saltanatı ve köhne Bâbü'lî dün nihayet yıkıldı, gitti.*"²⁹ İleri gazetesi manşetinde İstanbul'un işgali ile şahsi hakimiyeti öne çıkaran ifadelerle alınan karar paylaşmıştı: "*Büyük Millet Meclisi, Hakimiyet-i Şahsiyeye müstenid olan İstanbul'daki şekli hükümeti 16 Mart 36 dan itibaren ebediyen tarihe müntakil ad eylemiştir.*"³⁰ Sayfasının tam ortasında Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın

26 Rıza Nur'un önergesi ve önerge üzerinden yapılan değişiklik ve görüşmelerin ayrıntısı için bk. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem: 1, İçtima Senesi:3, C 24, 129. İçtima (30.10.1338); *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem: 1, İçtima Senesi:3, C 24, 130. İçtima (01.11.1338).

27 *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Teşrinisani 1338, s. 1.

28 *Akşam*, 3 Teşrinisani 1338, s. 1.

29 *Tevhid-i Efkâr*, 3 Teşrinisani 1338, s. 1.

30 *İleri*, 3 Teşrinisani 1338, s. 1.

portresini paylaşan Anadolu'da Yenigün gazetesi "Türklük" vurgusu ile karara şu ifadelerle yer vermişti: "*Dün akşamdan beri Türkün yurdunda kati olarak saltanatı başladı. Bundan sonra padişahlık merfudur, padişah milletin kendisidir, bu karar akşam verildi, dün akşam ve bugün milli bayramdır.*"³¹

TBMM'nin almış olduğu karar ve sonrası yaşanan gelişmeler basın tarafından hemen yorumlanmaya başlanmış; İstanbul basını, Ankara lehine bir söylem izlerken, temsil sorununa ve alınan kararlara daha mutedil bir dille yaklaşıyordu. O günlerin İstanbul basınının tutum ve düşüncelerini Yakup Kadri Karaosmanoğlu şöyle tarif etmişti:

"Tevhid-i Efkâr huysuz ve somurtkan bir şeyler mırıldanıp durmakta; yeniden çıkmaya başlamış olan Tanin herkese fazilet dersi verir, herkesi azarlar bir eda ile İttihat ve Terakki devrini savunmakta; başında henüz Ahmet Emin dostumuzun bulunduğu Vakit'le Celal Nuri'nin İleri'si sanki memleket yeniden bir çıkmaza girmiş gibi telaş ve endişe içinde Ankara'da devlet adamlarına yol göstermeye çalışmakta."³²

Refik Halid Karay tarafından yayımlanan *Aydede* isimli mizah dergisinde, Yusuf Ziya (Ortaç) Bey tarafından güzel bir hikaye de İstanbul basınının içinde bulunduğu durum resmedilir. Yusuf Ziya, Refet Paşa'ya "Akşam" idarehanesinin üst katında verilen bir yemekten bahsederek; mekânın Vakit, Tevhid-i Efkâr, İleri ve Tanin gibi milliyetperver gazetelerle süslediği; kapının eşigine ise paspas yerine "Peyam" ve "Alemdar" nüshalarından konulduğu ifade edilerek yemek listesi şu şekilde verilmiştir: Çorba, İleri tarafından; döner kebab Sabah tarafından; hünkar beğendi Tevhid-i Efkâr tarafından; zerde Vakit tarafından; İtalyan makarnası Renin³³ tarafından; keşkül Tercüman ve Yeni Şark tarafından; dört kardeş tatlısı Akşam tarafından hazırlanmıştır.³⁴

31 *Anadolu'da Yenigün*, 2 Teşrinisani 1338, s. 1.

32 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1968, s. 10. Karaosmanoğlu'nun basın hakkında ki bu ifadelerinin çoğuna katılmak gerekir ki, her ne kadar İstanbul basını Ankara'nın aldığı kararları destekler görünse de, bazı konulara itirazlarının olduğunu "ama, fakat" gibi bağlaçlarla başlayan cümlelerle ifade ediyor; fakat bu itirazlarının tartışılacağı zamanın, ülke içinde ayrılık, ikilik çıkarmamak adına, barış görüşmeleri sonrası olması gerektiği üzerinde duruyorlardı. Gazetecilerin bu düşüncelerini içeren yazılara çalışmanın içinde yer vermeye çalıştık.

33 Hüseyin Cahit Yalçın, 1922 yılında yurtdışından ülkeye geldikten sonra gazetecilik mesleğine geri dönmek istemiş, "Tanin" ismiyle gazete çıkarmasına izin verilmeyince, 14 Ekim 1922 tarihinden itibaren "Renin" ismiyle gazete çıkarmıştır. "Karilerimize", *Renin*, 14 Teşrinievvel 1338, s. 1.

34 Yusuf Ziya, "Gazetecilerin Ziyafeti", *Aydede*, S 88, 2 Teşrinisani 1338, s. 3.

Öte yandan Anadolu’da, İstanbul hükümetinin sergilediği tavra karşı hem söylem hem de eylem boyutunda sert tepkiler geliyordu. Hâkimiyet-i Milliye’de kaleme alınan yazılarda Saray ve Bâbiâli çok sert ifadelerle eleştiriliyor; her iki kurum milletin gözünden düşürülüyordu. Saltanata yönelik alınacak kararın Meclis’te tartışıldığı günlerde, “*Tarihi Bir Celse*” başlığı altında kaleme alınan yazıda, Kazım Karabekir’in de söylemlerine referans verilerek, İstanbul ile Ankara arasında yaşanan çatışmanın arkasında derin bir fikrin mahsulü olarak iki ruh, iki esas, iki usulün çarpıştığı vurgusuna yer verilmişti. Bu iki esas şu ifadelerle açıklanmıştı:

“Bunlardan birisi köhne Bizansın riya ve kizbden [yalan], hile ve tezvirden denaet[alçaklık] ve rezaletten, ihanet ve hıyanette mensuç sütresine bürünen mütefessih [çürümüş], Mülevves [kirlî] ve Müteaffin [kokuşmuş] ruhu idi. O ruh ki ahiren var, her hangi birisi üzerine nüfuz ederse kurutur, çürütür, telvis eder öldürür, mahveder. O ruh ki milletin istinad ettiği ve mülhem olduğu iki büyük menbai, İslamiyet ve Türklüğü asırlardan beri aynı mertebe felce uğratmış, hayat-ı usarelerini[özsuyu] tüketmiş, hareketsiz, hayatsız, cansız bırakmıştı. İkincisi, yine muhterem Kazım Paşa hazretlerinin tarifi vech ile Anadolu da taşıp akan seyyal, cevval, zinde, temas ettiği her şeyi canlandıran, yaşandıran ve her gün yeni ufuklara doğru açılarak vardığı her tarafa yeni bir hayat, bir şetaret, bir yaşamak ve yaşattırmak, çalışmak ve çalıştırmak zevki telkih eden ruhdu! Birisi esaret, zillet, durgunluk ve ölümü ifade eder. Diğeri hürriyet ve şerefi, hareket ve hayatı! Birinci ruh saraya ve Bâbiâliye sığınmıştı. İkinci ruh da Anadolu’ya.”³⁵

İstanbul-Ankara ikileminin yaşandığı olağanüstü günlerde, basında çıkan haberlerde “Merkez neresi olsun?” tartışmalarına da yer verilmişti. Önce Bursa, sonrasında Eskişehir ve son olarak ta Konya’nın barış sonrası TBMM’ye ev sahipliği yapmak isteklerini beyan ettiklerine yönelik haberler sütunlarda yer almıştı. Bursalıların telgrafla Meclis’e başvurarak, davette buldukları; Eskişehirlilerin beş kişilik bir heyet göndererek teklif getirdikleri; Konyalıların Belediye Başkanlarını Ankara’ya gönderdikleri haber edilmişti. Vakit gazetesinin Konya’da yayın yapan Babalık gazetesine dayanarak verdiği haberde, artık İstanbul’un “*salim ve emin bir yer olma kabiliyetini*” sağlayamayacağı; Meclis’in tekrar İstanbul’da toplanmasıyla, Anadolu’ya dağılmış olan münevverlerin tekrar İstanbul’a dönmek zorunda kalacaklarına değinilerek; diğer şehirlerin aksine Konya’nın tam bir merkez özelliği arz ettiği ifade ediliyordu.³⁶ Öte yandan Meclis’te 117 imza ile Meclis’in

35 “Tarihi Bir Celse”, *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Teşrinisani 1338, s. 1.

36 “Merkez Neresi Olmalıdır?”, *Vakit*, 2 Teşrinisani 1338, s. 2.

Ankara'dan başka bir yere nakli teklif edilmiş; teklif gerekçesinde Ankara'nın imkânlarının sınırlı oluşu öne sürülmüştü. Fakat teklif Meclis tarafından uygun görülmemiştir.³⁷ 1923 yılı Mart ayı ile birlikte basında başkent tartışmalarının tekrar alevlendiği görülecektir.³⁸

O günlerde İstanbul'da ki Fener Rum Patrikhanesinin başında bulunan Patrik IV. Meletios, İngiliz The Morning Post gazetesine vermiş olduğu mülakatında İstanbul'un alacağı statü konusunda fikrini öne sürmüştü, bu görüşlerine Ankara'dan sert tepkiler gelmişti. Meletios, İstanbul'un bir serbest şehir statü altında olmasını, Hilafet makamı ile Patrikhane'nin yanında Cemiyet-i Akvam'ın da merkezi olarak işlev görmesini istemiş; patrikhanenin menfaatlerini gözetken bir anlaşmanın olmaması halinde ise Patrikhanenin İstanbul'a en yakın şehir olan Selanik'e taşınabileceğini ifade etmişti. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, bu ifadeler yer veren ve eleştiren bir yazı kaleme alınarak şu söylem öne çıkarılmıştı: “*Bir an evvel defolup gitsinler.*”³⁹ Öte yandan İstanbul yönetiminin Ankara'ya geçmesi ile birlikte ortaya çıkan emrivaki durum karşısında Ermeni ve Rumların konsolosluklara giderek, pasaport işlemlerine hız verdikleri; Ermenilerin daha çok Bulgaristan'ı, Rumların ise Romanya ve Sırbistan'ı tercih ettiklerine yönelik haberlere yer verilmişti.⁴⁰

Saltanatın Kaldırılması ve İstanbul'un Yönetim Devrinin Basındaki Yankıları

TBMM'nin, saltanatı kaldırdığına yönelik kararı İstanbul basının geneli tarafından olumlu karşılanmıştı. Karara destek vardı; fakat bazı söylemlerin ardından “*ama, fakat*” gibi sözcüklerle başlayan cümlelerle kendini belli eden Ankara'ya karşı bir ihtiyatlı yaklaşım seziliyordu. Ahmet Emin (Yalman) Bey, Saltanatın kaldırılması kararını yorumlarken; savaş sonrası başlayan işgallerle Avrupalıların bir asırdan beri “Hasta Adam” olarak niteledikleri Osmanlı Devleti'ne son verdiklerini; 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u işgal ederek Türkiye'nin ve Türk ruhunun gömüldüğünü zannettiklerini; fakat gömülen şeyin eski hasta adam olduğuna dikkat çekmişti. O'na göre, Türk milletinin bütün kabiliyetlerini körelten ve milleti felaketten felakete sürükleyen idare sistemiydi ve Ankara'da Meclis tarafından

37 “Hükümet Merkezi”, *Vakit*, 4 Teşrinisani 1338, s. 1.

38 Emin Karaca, *Türk Basınında Kalem Kavğaları*, Bizim Kitaplar, İstanbul 2008, s. 49.

39 “Makamı Hilafet ve Papaz Milatyos”, *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Teşrinisani 1338, s. 2.

40 *Vakit*, 9 Teşrinisani 1338, s. 3.

alınan hayırlı kararlar, gerek İslam âlemi gerekse Türk milleti için yeni bir dönem başlamıştı. Bu karar neticesinde hâkimiyet milletin elinde kalacak ve küçük bir sınıfın tahakkümü, zevki, sefahati için değil, bütün halkın ve bu meyanda zavallı köylülerin refahı, saadeti, terakkisi için faydalanılacaktı. Ahmet Emin Bey, halifenin de Osmanlı hanedanı içinde kalması ve Meclis tarafından seçilmesini yerinde bir karar olarak görmüştü.⁴¹

Hüseyin Cahid (Yalçın) Bey, Saltanatın kaldırılmasını “İnkılap” başlığı altında kaleme aldığı baş makalesi ile yorumlamıştı. Çok sert ifadelerle padişahı eleştiren yazar, ateşkesten sonra uğranılan felaket karşısında milletin hep birden “*padişahın etrafında toplanalım!*” feryadında bulunduğunu, fakat herkesin etrafında birleşmek istediği padişahın, İzmir’in Yunanlar tarafından işgali ve Sevr anlaşmasının uygulanmasıyla birlikte milletin silaha sarılması sonrası düşmanla birleşerek, “*Millete karşı silah*” çektğine vurgu yapmıştı. İşte o an saray idaresi ölmüştü ve ölmesi lazım gelirdi. Hüseyin Cahid Bey, yazısının ilerleyen bölümlerinde idare şeklinin açıkça “Cumhuriyet” olduğunu ifade ederek; hali hazırda bütün milletlerin idare şeklinin milli hakimiyet olduğuna, hükümdarlık devirlerinin geride kaldığına dikkat çekiyordu. Bizde ki cumhuriyetin şekli için söylenecek çok sözün olduğunu, kuvvetler ayrılığından ziyade kuvvetler birliğinin tercih edildiğini ifade eden Hüseyin Cahid, fakat bu ayrıntıların işin özünü bozmadığını; ileride tecrübe, ihtiyaç ve gerekli değişikliklerin gerçekleşmesinin tabii olarak karşılanması gerektiğine vurgu yaptıktan sonra uyarı da bulunmaktan kendini alamıyordu:

“Fakat bunları münakaşa etmenin sırası bugün değildir. Bugün bila kaydı şart, milletin hakiki varlığı esasına istinad eden inkılabın bize tahmil ettiği vazife ve mesuliyetlerin ciddiyeti ve ehemmiyeti karşısında yekvücut olmanın sırasındır. Etrafta toplanacak nokta arıyorduk. İşte bütün hissiyat ve efkâr-ı ihtilafatın fevkinde bir nokta-ı ittihadı artık bulduk: Vatan! 10 Temmuz inkılabı güneş yüzlü, altın saçlı gülbüz bir çocuk doğurmuştu. Bu çocuk bin türlü tehlike ve ızdırap içinde hayat ve tecrübenin pençesinde uğraşa uğraşa büyüdü, bugün rüşünü ilan ediyor. Şimdi onun elinde binlerce senelik şanlı Türklüğün hürriyet ve istiklal bayrağı dalgalanıyor. Arkasından bütün millet müttehiden haykıralım: Yürü, istikbal senindir!”⁴²

Eski bir ittihatçı olan Hüseyin Cahid’in yazısın da İttihatçılığın altın yılları olarak bilinen İkinci Meşrutiyet’in ilk günlerine atf yaparak, ülke içinde yaşanan

41 Ahmed Emin, “2 Teşrinisani”, *Vakit*, 4 Teşrinisani 1338, s. 1.

42 Hüseyin Cahid, “İnkılap”, *Renin*, 4 Teşrinisani 1338, s. 1.

değişimi gerçekleştiren düşüncenin o günlerde doğup, büyüdüğüne atıf yapması; öte yandan gerçekleşen inkılabın “cumhuriyet” olduğunu bizzat ilk kez beyan etmesi önemliydi.

Hüseyin Cahid Bey, Meclis’in aldığı karar karşısında Saray ve Bâbüâlî’nin yaşamış olduğu şaşkınlık ve kararsızlık durumunu kaleme aldığı bir başka yazısında sorular yöneltilmiş, bu sorulara kendi cevap vermişti. Saray ne bekliyor? Ne ümit ediyor? Bâbüâlî işleri tereddütte bırakmakta ne gibi bir fayda görüyor? Hüseyin Cahid’e göre bu tavırlar İstanbul ahalisi üzerinde asabiyet ve endişeye neden oluyordu. Şimdi nazariyata girmeye, meselenin esasını muhakeme etmeye ve olan inkılap hakkında mütalaa veya tetkikat yürütmeye gerek yok diyen Hüseyin Cahid, “*olan olmuştur ve kati surette olmuştur. Şu halde Büyük Millet Meclisi’nin ‘sabık’ ad ve ilan ettiği ‘Padişah’ artık ne bekliyor?*” sorusunu sormuştu. Ardından sorularına devam ederek, “*yine Anadolu üzerine sevk edecek bir ordu mu düşünüyor? Zan etmeyiz ki böyle bir tasavvurda kendisini teşvik edebilecek bir müşavir bulsun, tekrar Kuveyn inzibatiye teşkil ihtimali bugün akıl ve hayale sığmaz*” dedikten sonra tüm yaşananların sorumlusu olarak gördüğü padişahın, hem kendisine hem de hanedana zarar verdiğine dikkat çekiyordu. Sözlerini Bâbüâlî’nin durumuna getiren yazar, sarayın gerçek durumu anlama konusundaki gafleti ne kadar dikkat çekici ise Bâbüâlî’nin bu kararsızlık günlerine bir son vermeyen tavrının da o kadar akıl almadığına vurgu yapmıştı.⁴³

Saltanatın ilgası sonrası yaşanan birkaç günlük belirsizlik ve kararsızlık sonrası 4 Kasım 1922’de Tevfik Paşa hükümeti istifa ederken; o gün itibarıyla Refet Paşa, TBMM Hükümeti adına İstanbul’da idareyi teslim almıştı. Hükümetin istifası Padişah Vahdettin’e sunulurken; hükümet adına basına demeç veren Sefa Bey, hükümetin istifa ettiğini; TBMM’nin kararını basından takip ettiklerini, Ankara’dan hükümete her hangi bir tebligat gelmediğini ifade etmişti. İstanbul Hükümetinin tarihe karıştığını “*Bâbüâlî dün Bâb-ı Hâlî Oldu*” başlığı altında veren Tevhid-i Efkar gazetesi, Bâbüâlî’nin bir fotoğrafı altında şu ifadelere yer veriyordu: “*Çoktan beri zaten manen hâlî[boş] olduğu halde bu defa maddeten dahi hâlî olarak nihayet tarihe karışmış olan kadim ve sabık ve aciz Bâbüâlî.*”⁴⁴ Gazete haberin devamında “*ne zâirleri vardı ne de türbedarları*” sözleri altında Bâbüâlî’nin bir türbe kadar sessiz olduğuna dikkat çekmiş; Refet Paşa’nın emriyle hiçbir işlemin gerçekleştirilmediğini haber yapmıştı.⁴⁵

43 Hüseyin Cahid, “Tarihi Günler”, *Renin*, 5 Teşrinisani 1338, s. 1.

44 *Tevhid-i Efkar*, 6 Teşrinisani 1338, s. 1.

45 *Tevhid-i Efkar*, 6 Teşrinisani 1338, s. 1.

Öte yandan hükümetin istifası beklenmeden İstanbul'daki bütün resmi makamlar, ilk önce telgrafçılar olmak üzere, Ankara'ya olan bağlılıklarını bildirmişlerdi. Telgraf ve Posta teşkilatı, Saray ile resmi kurumların yazışmalarına engel olmuştu. Maliye Nezareti'de tüm faaliyetlerini durdurmuş; para faaliyetlerine son vermiş; Maarif Nezareti memurları nasıl hareket etmeleri konusunda TBMM'ye başvurmuşlardı. Halk gösterilerde bulunmuş; Meclis'in aldığı kararı onamıştı. Ahmet Emin Bey, İstanbul'da kendiliğinden gelişen iktidar değişimine dikkat çekmişti.⁴⁶ 4 Kasım akşamı İstanbul şehri içinde başta öğrenciler olmak üzere fener alayları düzenlenmiş; gösteriler yapılarak milli saltanatın tesisi kutlanmıştır.⁴⁷ Bütün resmi ve özel binalar bayraklarla donatılmış, aydınlatılmıştır.⁴⁸ Halkın gösterileri karşısında telaşa kapılan İngiliz işgalci güçleri Galata bölgesinde halkın üzerine ateş açarak, birkaç kişinin ölümüne neden olmuştu.⁴⁹ Meclis'in almış olduğu karar, Anadolu'nun pek çok yerinde sevinç ve coşkuyla karşılanmıştı. İzmir'de Saruhan Mebusu Mustafa Necati (Uğural), Maarif Müdürü Vasıf Beyler padişahlığın ilgası ve milli hakimiyet hakkında hararetle konuşmalarda bulunmuş; meclisin aldığı karar halka okunurken, yüz bir pare top atılarak, askeri resmi geçit yapılmıştır.⁵⁰

İstanbul Belediye Meclisi 4 Kasım'da olağanüstü toplantı kararı almış; toplantı öncesinde alınacak kararlar hakkında Refet Paşa'ya bilgi verilmişti. Toplantı da İstanbul halkının üç senden beri Büyük Millet Meclisi hükümetiyle kalben ve manen beraber olduğu; İstanbul hükümetinin sonlanmasıyla beraber Dahiliye Nezareti ile ilişkilerinin kalmadığı ifade edilerek; belediye yönetiminin TBMM'nin emri altına girdiğine yönelik bir mazbata hazırlanarak, kabul edilmişti. Kabul edilen mazbata, Refet Paşa aracılığıyla TBMM Hükümetine iletilecekti.⁵¹ 4 Kasım'da Adliye Nezareti'nde tüm işlemler durdurulmuş; hiç kimse vazifesini yerine getirmemişti. Adliye Nazırı Mestan Bey, öğleden önce saat 10'da makamına gelip, o dakika içinde kişisel eşyalarını toplayıp, binadan ayrılmıştı. Saltanatın kaldırılması sonrası kararların hangi makam namına alınacağına yönelik net bir açıklama olmadığından dolayı bir bocalama dönemi yaşanmış, her hangi bir adli işlem yapılmamıştı. Nasıl bir yol izleneceği konusunda Adliye Nezaretinden

46 Ahmed Emin, "İstanbul'un Biati", *Vakit*, 5 Teşrinisani 1338, s. 1; "Devair-i Hükümet İstanbul Hükümetini Tanımıyor", *Tevhid-i Efkar*, 5 Teşrinisani 1338, s. 3.

47 *Tevhid-i Efkar*, 5 Teşrinisani 1338, s. 2.

48 *Vakit*, 5 Teşrinisani 1338, s. 2.

49 *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Teşrinisani 1338, s. 1.

50 *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Teşrinisani 1338, s. 1.

51 *Tevhid-i Efkar*, 5 Teşrinisani 1338, s. 2.; *Vakit*, 5 Teşrinisani 1338, s. 2.

bir heyet Refet Paşa'ya başvurmuştu. Refet Paşa kabul ettiği mahkeme heyetine yapmış olduğu konuşmasında şu ifadelerde bulunmuştu:

“Bu hususta tereddüde mahal yoktur. İfayı vazife edilecektir. Ancak bu vazifenin Büyük Millet Meclisi namına ifa edildiğinin bilinmesi meşruttur. Bununla biz âleme göstermek isteriz ki Türkiye ve Türkler, en büyük inkılap devrelerinde bile istihale geçirirlerken devlet makinesinin hiçbir an durmamıştır. Devlet makinesinin tahriki hususunda Türkiye'nin istidad ve kabiliyet fevkaladesi bulunduğunu bu suretle ispat etmeliyiz.”⁵²

Görüşme sonrası Refet Paşa, yayınlamış olduğu bir Selahiyetname sureti ile “*mesâlih-i ibâdın tehîre maruz kalmaması için Büyük Millet Meclisi namına mehakemin emriahire değin ifayı vazife eylemesi muktezidir*” kararını vermişti. Karar sonrası mahkemeler öğleden sonra TBMM adına karar vermeye başlamışlardı.⁵³ TBMM, İstanbul Valiliğine Şehiremini Ziya Bey'i, Polis Müdürlüğü görevine Esat (Bülkat) Paşa'ya atamıştı.⁵⁴ 5 Kasım itibarıyla İstanbul'daki bütün kamu kurumları Ankara'nın emri altına girmişti.⁵⁵

Ahmet Emin Bey, İstanbul'un Ankara'nın emri altına girmesinde kimsenin tesiri ve dâhili olmadan gerçekleştiğini; Ankara'da verilen kararın İstanbul halkı ve memurları tarafından emir telakki edilerek, birkaç saat içinde Ankara'ya biat ettiklerine değinmişti. İstanbul'da yeni oluşan idarenin, Bâbîâlî'den büsbütün başka bir ruhta ve zihniyette olduğuna dikkat çeken Ahmet Emin Bey, “*Bâbîâlî, skıya gelince vücudsuz bir gölge haline inkılap ederdi. Fakat bugünkü idarenin kuvvetli bir mevcudiyeti ve hassas bir haysiyet ibresi vardır*” ifadelerinde bulunmuştu.⁵⁶

Refet Paşa, İstanbul'daki bütün mülki makamların TBMM'nin emri altına girdiğine ilişkin haberi Mustafa Kemal Paşa'ya 4 Kasım akşamı saat 6:15'de çektiği telgrafla bildirmişti. Refet Paşa, çekmiş olduğu telgrafında İngiliz ve Fransız temsilcilerinin İstanbul'un yönetiminin Ankara'ya geçmesinden duydukları memnuniyeti kendisine aktardığından bahsediyordu.⁵⁷ Öte yandan İtilaf Devletlerinin İstanbul temsilcileri İtalyan Garroni, Fransız General Pelle, İngiliz Sir Horace Rumbold tarafından Büyük Millet Meclisi'ne biri 6 Kasım ve diğeri 8 Kasım tarihinde

52 *Tevhid-i Efkâr*, 5 Teşrinisani 1338, s. 3.

53 *Tevhid-i Efkâr*, 5 Teşrinisani 1338, s. 3.

54 *Vakit*, 5 Teşrinisani 1338, s. 2.; *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Teşrinisani 1338, s. 1.

55 *Tevhid-i Efkâr*, 6 Teşrinisani 1338, s. 1.

56 Ahmed Emin, “*Mukaddematı Sulhiye*”, *Vakit*, 10 Teşrinisani 1338, s. 1.

57 *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Teşrinisani 1338, s. 1.

olmak üzere iki ayrı nota verilmişti. İki notanın içeriğinde İtilaf devletleri asayışı sağlamakla sorumlu olduklarını fakat Türk askerinin İstanbul ve çevresinde yürütmüş olduğu faaliyetlerden duydukları rahatsızlıkların yanı sıra Mudanya Ateşkesinde belirlenen sınırlara Türk hükümetinin uymaması; kendilerine bilgi ve haber verilmeden görevlendirilmelerin yapılması; gümrüklerindeki vergi oran ve gelirlerinin bizzat Anadolu hükümeti tarafından kontrol edilmesinden kaynaklı yaşadıkları sorunlardan bahsetmişlerdi. Bu iki notaya cevaben Türkiye Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekaleti Vekili Hüseyin Rauf (Orbay) Bey tarafından 12-13 Kasım tarihinde verilen cevapta, Türk hükümetinin Mudanya Ateşkesi hükümlerine riayetkar olduğu ifade edildikten sonra İstanbul'da yaşanan değişim ve düzenlemelerin kendi kanun ve kararlarına dayandığını, İtilaf Devletlerinin, Türkiye'nin iç işleyişine karışmaya haklarının olmadığı ifade edilmişti.⁵⁸

Bâbiâli'nin tarihe karıştığı ve İstanbul'da yönetimin değiştiği saatlerde cevabı merakla beklenen soru padişahın nasıl bir tavır alacağıydı. *Tevhid-i Efkâr* gazetesi muhabiri Halife Vahdetin'in Başmaybencisi Ömer Yaver Paşa'dan bilgi almıştı. Paşa, Halifenin feragat hakkında hiçbir karar olmadığını, bu hususun düşünülmeyeceğini, Mehmet-i Sadis'in [6. Mehmet Vahdetin] ne saltanattan ne de hilafetten katıyen feragat etmemeye karar verdiğini sinirli bir şekilde muhabire ifade etmişti.⁵⁹ Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin aldığı bir istihbarata göre, sarayda İstanbul'u terk etme kararının sezildiği haber yapılmıştı.⁶⁰ O günlerde Saray ve Bâbiâli'ye yönelik en sert söylemi Anadolu'da *Yenigün* gazetesinin sütunlarında görüyoruz. Vahdetin'i sürekli hedefe koyan gazete, "*yezidane, melunane ve hainane bir temerrüd*" başlığı altında verdiği haberde "*menfur adam saltanat ve hilafetten feragata karar vermemiş!*" ifadelerinde bulunmuştu.⁶¹ 10 Kasım Cuma günü, Cuma hutbesinde Sultanın ismi ve sıfatlarına yer verilmeden, sadece "*Emirülmüminin ve Halifei Resul ve rabülalemin*" tabiri zikredilmişti. Halife Vahdetin, saat on ikide Yıldız Sarayından çıkarak, cumayı Hamidiye Camisinde kılmış, cuma sonrası tekrar saraya geri dönmüştü.⁶² Ahmet Emin Bey, Vahdetin'in durumu hakkında şu ifadelere yer vermişti: "*Efkarı lüzumsuz yere işgal eden diğer bir mesele Yıldız'daki zatın vaziyetidir. Bizce bu bahta zühin yormaya lüzum yoktur. Feragat veya istifa beklemek manasız bir şeydir. Bu zat*

58 "Hükümetimiz ile Müttefikler arasında", *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Teşrinisani 1338, s. 1.

59 "Saray Saltanattan da Hilafetten de Vazgeçmiyor", *Tevhid-i Efkâr*, 6 Teşrinisani 1338, s. 1.

60 "Saltanatı Milliyemiz ve Tesirleri", *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Teşrinisani 1338, s. 1.

61 *Anadolu'da Yenigün*, 9 Teşrinisani 1338, s. 1.

62 *Vakit*, 10 Teşrinisani 1338, s. 1.

*bizim nazarımızda efradı milletten biridir. Hakkında lazım gelen muamelenin icrası hükümete aittir. En doğru tarzı hareket şimdilik onunla zihnimizi işgal etmemektir.*⁶³

TBMM'den her hangi bir yaptırım yada emir olmadan, halkın büyük bir sükûnet ve coşkuyla TBMM'nin yönetimine girmesi, basında işlenen konuların başında gelmişti. Sürecin bu kadar hızlı gerçekleşeceği önceden öngörülen bir durum değildi. İstanbul'da coşkulu halk sokaklarda, meydanlarda Meclis'in aldığı kararı coşkuyla kutluyordu. 5 Kasım Pazar günü Sultanahmet Meydanında geniş bir halk kitlesinin katıldığı bir "Saltanat-ı Milliye" mitingi yapılmıştı. "Üç sene evvel Sultanahmet ve Ayasofya Cami Şerifeleri arasında temevviç[dalgalandan] eden siyah ve matemli bayraklarımızı, dün bir pür şetâret [çoşkulu] dalgalandan kırmızı sancaklarımız istihaf etti" ifadeleri ile Tevhid-i Efkar gazetesi, mitingin taşıdığı manevi havayı okuyucusuna aktarmıştı.⁶⁴ Pek çok isim bu mitingde söz alarak saltanatın kaldırılması konusunda duydukları memnuniyeti ifade etmişti. Türk'ün manevi kudretini, vatan ve din sevgisini öne çıkaran konuşmaların yanında doğrudan Halife Vahdetin'i hedefe koyan konuşmalarda yapılmıştı. Özellikle Darülfünun öğrencisi Tezer Hanım'ın yaptığı konuşmada son padişaha duyulan öfke ön plana çıkmış, şu ifadelerde bulunulmuştu:

"Biliyoruz ki asırlarca süren şanlı tarihimizin ifiharla kaydettiği o büyük satvetli ve vatanperver sultanların en son neslini maatteessüf hanedanın bu muazzam ve mukaddes namına bir Türk'e ve Müslümana yakışmayacak surette lekeledi... Anavatana kadar sokulan alçak düşmanın mülevves çizmesini Anadolumuzdan tard etmek mukaddes ameli ile milli kuvvetler tahaşşüd[toplınırken] ederken aynı vatanın ve aynı ırkın çocuklarını onlara karşı silahlamak istedi. Pek alicenap olan Türk vicdanından beklenilmeyen bu ihaneti milletimiz ebediyen af etmeyecektir."⁶⁵

Kazım Karabekir Paşa, Mudanya'da Tevhid- Efkâr muhabirine vermiş olduğu bir mülakatta, Anadolu'da gerçekleştirdikleri başarıyı ve yapmak istedikleri değişimi şu ifadelerle ortaya koymuştu: "İstanbul'da masa başından ayrılmayarak memleket idare eden hükümet adamlarının halk ile yalnız jandarmaları temas ederdi. Millet hâkimiyetinin bilfiil Anadolu'da tecelli etmesi ve Millet Meclisi'nin Anadolu'nun göbeğinde toplanması, halk ve milletin nokta-ı nazarından şüphesiz ki büyük bir inkılap oldu... Ben yalnız hükümet merkezinin değil, hars ve ifan müesseselerinin de Anadolu'ya yapılmasını isterim."⁶⁶

63 Ahmed Emin, "Yeni Devir", *Vakit*, 6 Teşrinisani 1338, s. 1.

64 "İstanbul Saltanatı Milliyemizi Tes'id Ediyor", *Tevhid-i Efkar*, 6 Teşrinisani 1338, s. 1.

65 "Saltanatı Milliyeyi tes'id için dün yapılan tezahürat", *Vakit*, 6 Teşrinisani 1338, s. 1.

66 "Kazım Karabekir Paşa İle Mülakat", *Tevhid-i Efkar*, 6 Teşrinisani 1338, s. 2.

Rıza Nur, hilafet ve saltanat konusunda gazetecilere açıklamalarda bulunarak, ülkenin girdiği yeni dönemin ipuçlarını vermişti. Saltanatın kaldırılmasına yönelik teklifi Meclis'e sunan heyetin başında bulunan Rıza Nur'un sözleri önemlidir. Rıza Nur, hilafet makamının, dünyadaki en güçlü devlette değil, bu makamı hüsnü muhafaza ve himaye edende olması gerektiğini ifade ederek, "*Halifenin istinatgâhı millet ile onun ordularıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi orduları da bu vazifeyi ifaya hazırdır*" vurgusunda bulunmuştu. Halife ve saltanatın ayrı ayrı şahıslar bünyesinde olduğu zamanlarla, aynı kişinin uhdesinde bulunduğu zamanlar incelendiğinde, her iki makamın selameti ve ilerlemesi adına ilk şıkkın tercih edilmesinin zaruri olduğuna değinen Rıza Nur, bu yeni haliyle hilafet makamının kuvvetli ve muhterem olmasının ayrıca temin edilmiş olduğunu, Türk milletinin bu hareketi ile esaslı bir inkılap gerçekleştirdiğini ve bu hareketini ciddi esaslara dayandırdığını ifade etmişti. Anadolu köylüsünün içinde bulunduğu hissiyatın İstanbul münevverliğinden çok fazla olduğunu ve köylünün, halkın meselenin esasını çok daha iyi gördüğünü, eğer Anadolu bu fikirde olmasaydı, bunların yapılamayacağını; bu vaziyetin Anadolu'nun genel fikrinden doğduğunun altını çizmişti. Rıza Nur, bu yeni durumun İslam dünyasında iyi tesirler yaptığını; Müslümanlar için Anadolu'nun Saadet-i İslami buradan beklediklerini; Asya'da mevcut bulunan genel havanın, bu yeni duruma fırsat vermek şeklinde tezahür ettiğine değinerek, halifenin seçimle işbaşına gelecek olmasına yönelik durumu şu ifadelerle açıklamıştı:

"İslamın saadeti bundadır. Zira ona istinadgahlık eden Türkiye'dir. Mademki Türkiye'nin menafı-i hayatiyesi bunu istilzam ediyor ve Türkiyesiz bir İslamiyet yoktur ve olmayacaktır, öyle ise bunda zaruret vardır. İnsanlar bir mal gibi irsen intikal edemez ve bir adam irsen birçok insanlara hükmetmek salahiyetini iktisab edemez. Kölelik devri çoktan geçmiştir. Şer'an en ıslah ve irşad olan, hilafetin ilkidir. Buda verasetle değil, intihabla olur. Bu millet bundan sonra hukuku istiklaline muhalefet edecek en ufak bir şeyi kabul edemez. Ya tam asri bir devlet gibi yaşamalı veyahut da ölmeyi tercih etmelidir."⁶⁷

Rıza Nur, o günlerde gündemde olan Bolşevizm tartışmalarına da değinerek, "*Şekli idare ne komünizm, ne de Bolşevizm değildir. Zaten köylünün kabiliyeti Bolşevizmi kabule müsait değildir.*"⁶⁸

67 "Rıza Nur Bey ve Hilafet ve Saltanat Meselesi", *Vakit*, 8 Teşrinisani 1338, s. 2.

68 "Rıza Nur Bey ve Hilafet ve Saltanat Meselesi", *Vakit*, 8 Teşrinisani 1338, s. 2.

Vakit gazetesinde Hint Müslümanları adına Emir Ali'nin Halifelik kurumuna ilişkin İngiliz The Times gazetesinde yayınlanan bir mektubu, okuyucuya aktarılmaktadır. Haberde Emir Ali'nin, TBMM hükümeti tarafından alınan kararın İslam hukukuna uygun olduğunu ifade ettiği; her hangi bir İslam hükümdarının kendisini halife ilan edebileceğini ama burada önemli olanın diğer İslam ülkelerinin ona biat etmesi olduğuna değinen Emir Ali'nin, Sultan Selim'in halifelik unvanını Mısır'daki Abbasi halifesinden aldığı için değil, Mekke Emiri ile Türkistan Hanı dahil olduğu halde bütün Müslümanların kendisine biat ettiği için halife olduğuna dikkat çektiği haberde vurgulanmıştır. Emir Ali, Osmanlı hanedanı üzerinde halifelik unvanı ancak dünya genelindeki Müslümanların ortak bir hareketi ile kopartılabilir. Halife'nin Meclis tarafından seçilmesinin de şerri hukuka ve ananeye muhalif olmadığına değinen Emir Ali, bu sayede liyakatlı ve uygun bir halifenin seçileceğini; böylece Halifelik makamının Emevilerden evvelki döneme geleceğini ifade etmiştir. Ayrıca Ağa Han'ın Fransız Le Matin gazetesine verdiği röportaja da Vakit gazetesinde yer verilmişti. Ağa Han, hilafet makamının sahibi olacak kişinin siyaset dışında bulunması ve cismani ve ruhani vazifelerinin ayrılmasını, halifenin en önemli görevlerinden biri olarak nitelemiştir.⁶⁹

Meclis'in aldığı karar karşısında “Alem-i İslam ne diyecek?” tartışmalarının kaynağının İngilizler olduğuna dikkat çeken Hakimiyet-i Milliye gazetesi, bu yolla İslam dünyasında bir kargaşa yaratılmak istendiğini ama bu çabaya en büyük darbeyi İslam âleminin en büyük iki âlimi olan Ağa Han ile Seyyid Emir Ali'nin söylemlerinin engel olduğu öne sürülmüştü. Bu iki âlimi bütün İslam âleminin “*vicdan-ı tercümanı*” olarak niteleyen gazete, her iki âliminde, hilafet makamının saltanat yönetiminden ayrılması ve halifenin seçimle işbaşına gelecek olmasını “*asr-ı saadet*” ananesine dönüşten başka bir şey olmadığı şeklinde yorumladıklarına vurgu yaparak; İslam âleminin yapılanları tasvip ve tasdik etmekten başka bir vazifesi olmadığından bahsettiklerini sütunlarına taşımıştı. Gazete sonrasında asıl soruyu soruyor: “*Alem-i İslam ne diyebilir?*” cevabını ise hemen arkasından veriyordu: “*Alem-i İslam dediğimiz vücudun yüzde doksan dokuzu küffar elinde esirdir! Onun bütün ümidi, bütün ameli, arzuları, zaten Salib Muharebeleri [Haçlı Seferleri] zamanından beri İslamiyet için varını yoğunu feda eden ve İslamiyeti kurtaran Türkiye'ye matufdur!*” Gazete, “*Bugün dini,*

69 “Hilafet Meselesi ve Emir Ali Hazretleri”, *Vakit*, 13 Teşrinisani 1338, s. 1; “Bütün İslam Alemi Bizimle Hemfikirdir”, *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Teşrinisani 1338, s. 1; Hilafet makamının Saltanattan ayrılması ve saltanatın kaldırılmasının Müslüman dünyada yaratmış olduğu etkilere ilişkin bir çalışma için bkz: Nurettin Gülmez, “(Vakit Gazetesine Göre) Saltanatın Kaldırılmasına Karşı Bazı Dünya Müslümanlarının Bakışı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 22, S. 64-65-66, 2006, s. 245-260.

İslamiyeti, Hilafeti kurtaran Türklerdir, yalnız Türklerdir” gerçeğini söylemekten katiyen çekinmemeliyiz söylemine vurgu yaparak; düşmanların oyununa gelmeden, İslam âleminin Türklerin kuvvet ve yeteneği nispetinde kendini göstereceğinden bahsetmişti.⁷⁰ Hakimiyet-i Milliye gazetesinin bu konuya değinmesine gerekçe olan ise Sebülürreşâd dergisinde ülkenin içine girdiği yeni dönem hakkında, geçmişte batıya özenilerek yapılan kanun ve düzenlemelerin ülkeyi getirdiği felaketlerden de örnekler vererek, İslam’ın ve İslami düşüncenin izlemesi gereken yol hakkında kaleme alınan yazıdan duyulan rahatsızlığı.⁷¹

Refet Paşa, Meclis’in saltanatı kaldırmasına yönelik almış olduğu karar hakkında basına bir dizi açıklamada bulunmuştu. Refet Paşa, Anadolu’daki hali hazırda devam eden idare şeklinin noksanları bulunduğunun farkında olduklarını, fakat bu noksanların sistem uygulandıkça ve tecrübe kazanıldıkça giderileceğini; şimdiye kadar gelinen tecrübe sayesinde pek çok sorunun aşıldığını ifade etmişti. Meclis’in zaman içinde yorulması ve ileriki zamanda bir fırka ve onun reisinin Meclis’e hakim olması durumunda nasıl bir yol izleneceğini Refet Paşa’ya soran bir gazeteci; örneğin İttihatçılar gibi kuvvetli bir teşkilat yada grubun yarın parti entrikalarıyla seçimlere hakim olarak, Meclis’te çoğunluğu elde etmesi durumunda ortaya çıkacak sorunların nasıl çözüleceğini Refet Paşa’dan açıklamasını istemişti. Meclis seçimlerinin iki yılda bir gerçekleştirileceğini, Meclis’in hiçbir zaman yorgunluk göstermeyeceğini ve her hangi bir çoğunluğun işi kendi eline alması keyfiyeti ihtimalini az olduğuna değinen Refet Paşa; geçmişte çoğunluk, iktidarı ele geçirdikten sonra Meclis toplantı dönemini sona erdirerek, çoğunluk kuvveti ile kayıtsız şartsız hareket edip, sene sonu hesabını verdiğiğine dikkat çekmişti. Halbuki hali hazırda Meclis süresiz devam ettiği için her hangi bir muhalif grup yada bir mebusun bile her gün gündeme getireceği soru önermeleri ile İcra Vekillerini millet huzurunda hesaba davet etmeye her an yetkili olduğunu öne süren Refet Paşa, geçmiş uygulamalardan örnekler vermeye ve kıyas yapmaya devam etmişti. Geçmişte Meclis’in fesh edilebildiğine değinen Refet Paşa, çoğunluk fırkasının meclisi dağıtma yolunu, iktidara getirdiği icra kuvvetinin ancak elinden ekseriyetin çıkmakta olduğunu veya çıktığını gördükleri zaman düşündükleri bir parlamento oyunundan başka bir şey olmadığı şeklinde açıklıyordu. Meclisin her hangi bir ilerlemeye set çekmek isteyen bir çoğunluğun eline düşme ihtimalinin hali hazırdaki yönetimle mümkün olmayacağına değinen Refet Paşa, “*her millet layık*

70 “Alemler İslam Ne Deyecek”, *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Teşrinisani 1338, s. 1.

71 “Avn-i Hakla Sebülürreşâd Yirmi Birinci Cilde Başlıyor”, *Sebülürreşâd*, C 21, S. 521, 11 Teşrinisani 1338, s. 1-8.

olduğu hükümetle idare olunur” ifadelerinin hakikat olduğunu, eğer milletin sonuçta kötü bir hükümeti seçme kabiliyetsizliğinde ve seviyesindeyse ona başlangıç seviyesindeki bir meşrutiyetin bile fazla olduğuna vurgu yapmıştı. Sonuç olarak bu ulu milletin seviyesi bu kadar düşük görülüyorsa, neden bu milleti meşrutiyetle ve Kanun-u Esasi ile yetkilendirdik. Acaba aldattık mı? Geçmişteki kötü örnekler üzerinden bu milletin seviyesini alçaltmak mı istiyoruz? Sorularını soran Refet Paşa, sözlerine şöyle devam ediyordu:

“Ben en büyük ve çok derin iftihar ederim ki bu millet idare kabiliyetinde her milletin fevkindedir. Türkün en büyük kuvveti minel ezel idare etmek için yaratılmış olmasıdır. Şimdiye kadar, milletin bu kabiliyetini tatbik sahasına geçirmeyen, onu tazyik ve istibdat ile kudret ve kabiliyetini izhardan mani edenlere aittir... Hürriyet aşkı, esarete nefreti, asil bir medeniyetin en güzel tezahüratıdır. Bu iki haslet Türkün maşuka-i ruhu ve vicdanıdır. Bu kadar büyük fazilet sahibi olan bir millet idare kabiliyeti de çok kuvvetlidir.”⁷²

Anadolu Hareketi'nin üst düzey temsilcilerinin açıklamalarda bulunduğu, İstanbul'un yönetiminin el değiştirdiği günlerde, kamuoyunda girilen yeni döneme yönelik tartışmalar devam etmişti. Ahmet Emin Bey, TBMM'nin aldığı hızlı ve radikal kararların İstanbul'da bazı münevverler arasında rahatsızlık yarattığına ve bir tartışma ortamı yaratılmak istendiğine dikkat çekmişti. Fakat sulh konferansının düzenleneceği bir zamanda, içerde bu tür tartışmalara girmenin zamana gelmediğine değinen Ahmet Emin Bey, barış yapılanaya dek içerde sağlam bir birlikteliğin sağlanmasının önemli olduğuna vurgu yapıyordu. Eleştiri getirenlerin, eleştirilerine katılmadığına değinen Ahmet Emin, kendisinin de hayata geçen bazı uygulamalardan rahatsız olduğunu, zamana geldiğinde bu durumu ifade edeceğini beyan ederek, İstanbul ile Anadolu arasındaki düşünsel ayrımı şu sözleri ile ortaya koymuştu:

“İstanbul, Anadolu'da doğan yeni ruhu tamamıyla kavrayamadığı ve vakanın inkişafını yakından takip edemediği için Anadolu'nun çoktan beri bildiği, anladığı ve pek iyi temsil ettiği vaziyeti biraz yeni bulmuş herkesin birden bire karşısına çıkan her yeniliğe karşı yaptığı gibi ilk hamleden biraz ihtirazkar ve asabi bir vaziyet almıştır. Bu pek muvakkat bir şeydir. Münevver İstanbul yeni vaziyetin manasını ve faydalarını pek çabuk anlayacaktır.”⁷³

72 “Refet Paşa'nın Saltanatı Milliye Hakkındaki Beyanat ve İzahatı”, *Tevhid-i Eşkar*, 6 Teşrinisani 1338, s. 2.

73 Ahmed Emin, “Bugünkü Ameli Gayemiz”, *Vakit*, 9 Teşrinisani 1338, s. 1.

Bir başka yazısında aynı konuya tekrar değinen Ahmet Emin Bey, Ankara tarafından atılan terakki adımlarının hikmetini anlayamayacak zayıf kalıplı ve dar kavrayışlı adamlar bulunduğunu ifade ederek, bunların bir süre terakki korkusuna esir olarak kalacaklarını ama geçmişte görüldüğü üzere terakki adımlarının isabetliliğinin ortaya çıkacağına değiniyordu.⁷⁴

Benzer görüşleri gazetesinin sütunlarından Velid Ebüzziya'da okuyucularıyla paylaşmıştı. Sulh konferansının öncesinde, ülke sınırları kesinlik kazanmamışken, siyasi tartışmaların içine girmenin yeri olmadığına vurgu yapan Velid Ebüzziya Bey, Büyük Millet Meclisinin kazandığı zaferin arkasında milletin hakimiyetini eline almasının büyük payı olduğunu ifade ederek; Meclis'in sadece düşmanlara karşı değil, kendi hükümetine, padişahına karşıda mücadele ettiğini, aleyhinde fetvalar çıkarıldığını, üzerine Kuva-yı İnzibatiye namıyla düşmandan kuvvet alan, düşmanla teşriki mesai eden silahlı Müslüman taburları sevk edildiğini ama tüm bunlara karşı mücadele eden Türk milletinin, üç yılın sonunda zafere ulaşarak, memleketinin mukadderatına kati bir şekilde sahip olduğuna değinmişti. Fakat şüphe yoktur ki Türk Milleti bu zafere giden yolda yüzbinlerce vatan evladını şehit vermişti. Velid Ebüzziya, bu temel gerçeği ortaya koyduktan sonra ikinci bir mesele ortaya çıkıyor ki o da bu suretle kazanılmış olan hâkimiyeti milliyenin, bundan sonra devlet idaresinde, hükümet teşkilatında ne şekilde uygulanacağıydı. İşte Büyük Millet Meclisi'nin aldığı karar bu soruna yönelikti. Bu kararın bugün için hiç şüphesiz muvaffak olduğunu, çünkü dış dünyaya karşı mücadelenin halen devam ettiği bu günlerde, Anadolu'nun hâkimiyet ve vahdet-i milliyesini cihana karşı tebarüz ettirmek mecburiyetinde olduğuna değinen Velid Ebüzziya Bey, sonrası için şu ifadeleri kullanıyordu:

“Bizce fazla telaşa, endişeye hiç lüzum yoktur. Bilhassa kendi aramızda beyhude münakaşadan mücanebet[sakinme] eylemeliyiz. Vakit-i merhuni geldiği vakit, hâkimiyeti milliyemizin devlet teşkilatında en muvaffak şekli tatbikini daha etraflı, daha mutedil surette düşünebilir ve elbirliği ile kararımızı verebiliriz. Şimdilik düşman-ı harici ile karşı karşıya bulunuyoruz... Hanemizin saçaklarına kadar sarmış olan alevleri henüz söndürdük fakat kül altında halen tehlikeli kıvılcıklar var. Onları da tamamiyle bastırdığımızı kani olmadıkça haneyi yeniden yaptırmak için plan tertibine kalkışmak tabii akıl kari değildir. Böyle bir şeyi Ankara'nın yapması doğru olmayacağı gibi bizimde burada oturup 'planın filanca noktasını beğenmedim' tarzında tenkite kalkışmamız gülünç olduğu

74 Ahmed Emin, “Terakki Korkusu”, *Vakit*, 11 Teşrinisani 1338, s. 1.

kadar tehlikeli de bir oyun teşkil eder bu hal bilhassa düşmanlarımızı sevindirmekten başka netice vermez.”⁷⁵

Velid Ebüzziya'nın ortaya koyduğu ifadelerdeki ima ve uyarı tonu, Ankara'da hoş karşılanmamıştı. Bunu gören Velid Ebüzziya, başka bir yazısında Meşrutiyet'in ilanından sonra geçen on dört yıllık süre içinde hükümetlerin muhalefete hoş bakmadıklarını; “*Meşru muhalefet*”in değerini göremediklerini; bu on dört yıllık süre içinde ülkenin başına gelen felaketlerin nedenlerinden birinin de hükümetlerin kendilerini eleştiren muhalefete uyguladıkları bu davranıştan ileri geldiğini ifade etmişti. “*Hakimiyeti Milliye*” devresine girilen bu dönemde bütün temennilerin, düne ait olan bu hatalardan mütenebbih[akıllanmak] olunması ve ibret alınması gerektiğine değinen Ebüzziya, Milli hareketin başında bulunanlar, aşağıdan yukarıya yükselen seslere, hele ki samimiyet ve hulusundan[içten] katiyen şüphe caiz olmayan, muahezeler [tenkitlere] ehemmiyetle itibar etmelerini öğütüyordu.⁷⁶

Tevhid-i Efkâr gazetesi, “Hâkimiyeti Milliye” konusunda izlediği yayın politikasının, Ankara'da rahatsızlık yarattığı yolunda bir haberi okuyucusuyla paylaştıktan sonra görüşlerinin Ankara'ya yanlış aksettirildiğine dikkat çekmişti. Kendi yayın siyasetini savunan gazete, “*Tevhid-i Efkâr hiçbir vakit milletin hakimiyetine aleyhtar olamaz*” ifadelerinin ardından, İstanbul'da padişah hükümetlerinin milliyetperver basına baskı yaptığı günlerde tek başına İstanbul Hükümetleri ile mücadele ettiklerini; milletin tahakkuk eden hakimiyeti ve saltanatı karşısında her kuvvetin seferber olmak mecburiyetinde olduğu düşüncesiyle, gerek resimleriyle, gerek imalarıyla kah alelade haberlerin altına ilave ettiği mütalaalarıyla yorulmak bilmez bir çaba gösterdiğine dikkat çekmişti. Gazete, “Hâkimiyeti Milliye” meselesinin bir anda ülke gündemine gelmesinin zamansız olduğunu düşünüyordu. Bu durumun suçlusu olarak ta İzzet, Ali Rıza ve Salih Paşaları görüyordu. Öte yandan gazete düşüncelerinin Ankara'da yaratmış olduğu rahatsızlıktan dolayı geri adım atmayarak, iç işlerimizle ilgili konularda ülkenin her hangi bir ferdi gibi görüşlerini serbestçe söyleme hakkının engellenemeyeceğini, bağımsızlık politikasının hiçbir şekilde engellenmesine razı olmayacağına değiniyordu. Üç yıllık savaş boyunca basının sansüre tabi tutulmaması gerektiğini savunan Ankara'nın da herkesin serbestçe görüşlerini söylemesine engel olmayacağını ifade eden gazete, kendi sorunlarımızı en doğru şekilde çözebilmek için, hürriyet-i tam

75 Ebüzziyazade, “Basiretkarane Hareket Devresine Girdik”, *Tevhid-i Efkâr*, 7 Teşrinisani 1338, s. 1.

76 Ebüzziyazade, “Meşru Muhalefet”, *Tevhid-i Efkâr*, 11 Teşrinisani 1338, s. 1

etrafında müdavele-i efkara [fikir alışverişi] şiddetle muhtaç olduğumuza vurgu yapmıştı.⁷⁷

Tevhid-i Efkâr gazetesinin göstermiş olduğu bu hassasiyet ve kaleme alınan yazılar boşuna değildi. Çünkü Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde İstanbul basımından çıkan çeşitli görüşler bir makale altında ortaya konularak, yorumlarda bulunulmuştu. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, Tevhid-i Efkâr gazetesine yönelik yorumlarda, bu gazetenin izlediği yayın siyasetinde Anadolu'da yapılan bütün ileri hareketleri muvakkat[geçici] tedbirler olarak nitelediği öne çıkarılmış, buradan da şu yorumu gidilmişti: “*Bu bize çok mühim bir noktayı gösteriyor. İstanbul'da, Anadolu'ya bütün kalpleri ve ruhları ile merbut olan ve münevverler zümresine dahil olan pek çok vatandaşlarımız esas meseleyi kavrayamamışlardır.*” Getirdiği bu yorum sonrası gazete, hala İstanbul'da Anadolu'nun kararlarını, kanunlarını ve istikametini değiştireceği yolunda bir hava olduğuna dikkat çekerek, söylemine şöyle devam etmişti: “*Hayır! Hayır! Anadolu düşmanla beraber, terakkisine, sikkûnuna, refahına engel olan her şeyi beraber kaldırıp atıyor.*”⁷⁸ Ankara'da yayın yapan bir başka yayın organı olan Anadolu'da Yenigün'de Yunus Nadi, “İki Düşman” başlığı altında kaleme aldığı makalesinde, düşmanları harici ve dâhili olarak ikiye ayırdıktan sonra; dâhili düşmanı, kendi kişisel menfaat ve çıkarı uğruna harici düşmanla birlikte iş tutan ve harici düşmandan çok daha tehlikeli olan bir varlık olarak tanımlıyordu. Büyük Millet Meclisi'nin aldığı kararları geçici olarak gören anlayışı, mürteci olarak görüp, dahili düşmanlara örnek gösteriyordu.⁷⁹ Yunus Nadi, Tevhid-i Efkâr gazetesini ve onun başyazarı Velid Ebüzziya'yı hedef almıştı. Fakat bu tartışma burada bitmiyordu. Anadolu'da Yenigün gazetesi, Hâkimiyet-i Milliye'nin, Tevhid-i Efkâr gazetesi ve Velid Ebüzziya'ya yönelik eleştirilerini yeterli bulmayarak; Hâkimiyet-i Milliye'yi bu

77 *Tevhid-i Efkâr*, 12 Teşrinisani 1338, s. 1; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, savaş sonrası İstanbul'da basın cephesini temel de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, M. M. Grubu ve İttihat ve Terakki'nin içinde yer aldığı üç siyasi teşekkülün yönlendirdiğine değinir. Müdafaa-i Hukuk grubunun başında Yakup Kadri yer almaktadır. M. M. Grubunu Velid Ebüzziya, İttihatçı kanadı Kara Kemal temsil etmekte; her iki grupta Müdafaa-i Hukuk grubuna yani Gazi Mustafa Kemal'e mesafeli ve soğuk yaklaşmaktadır. Karaosmanoğlu, *age.*, s. 10-18; Hüseyin Cahit Yalçın, savaş sonrası Kara Kemal tarafından tüm itihatçıların İstanbul'da Cavid Bey'in evinde toplandığından bahsetmektedir. Toplantının nedeniyse, Kara Kemal'in İzmit'te Mustafa Kemal Paşa ile yapmış olduğu görüşme de, Paşa'nın ondan İttihatçıların bağlılığını istemesiydi. Yapılan bu toplantıda eski İttihatçılar Ankara'ya bağlılıklarını bildirmiş, ülke içinde başlayan inkılaba karışmama yolunda karar almışlardı. Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, 2. Bs., Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2000, s. 367-370.

78 “İnkılap ve İstanbul”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Teşrinisani 1338, s. 2.

79 Yunus Nadi, “İki Düşman”, *Anadolu'da Yenigün*, 12 Teşrinisani 1338, s. 1.

gazete ile “Şerik-i Cürm [Suç Ortağı]” görmüş, bu yönde suçlayıcı eleştiriler dile getirmişti. Bu eleştirilere Hâkimiyet-i Milliye gazetesi cevap vermek zorunda kalmıştı. Gazete, Anadolu’da Yenigün gazetesinin, Velid Ebüzziya ve Tevhid-i Efkar gazetesi üzerinden kendilerini hedef almasının arkasında, Yunus Nadi ile Velid Ebüzziya arasında geçmişte yaşanan sandalye kavgaları olduğuna dikkat çekerek, konunun fikri bir tartışmadan ziyade şahsi bir çekişme olduğuna vurgu yapmıştı.⁸⁰

1922 yılının Kasım ayı boyunca, İstanbul ile Anadolu arasında, söylemler üzerinden bir gerilimin olduğu seziliyordu; fakat özellikle İstanbul basınında bazı isimler, barış konferansına gidilen süreçte iç barışı sağlamak ve düşmanlara karşı daha dirayetli ve daha sağlam durmak adına, sözlerine ekledikleri “ama, fakat” bağlaçları sonrası, içerde yaşananların daha sonra konuşulması yolunda bir söylem geliştiriyordu. Örneğin, Hüseyin Cahid (Yalçın) Bey, vatani yok olmaktan kurtaran hareketi milliyeye karşı hissettiğimiz derin minnettarlık borcunu her türlü tarizatu[sataşma] göze alarak itidalden ayrılmamak suretiyle ödemenin lazım geldiğini ifade ettikten ve sözlerine “*fakat her şeyden evvel vatanın hakiki menfaatini düşünmek lazımdır*” dedikten sonra henüz barışın yapılmadığına dikkat çekmişti. Barış konferansında ciddi, ağır bir vazife karşısında kalmacağını, bu dakikada memleketin bütün kuvvetlerini birleştirerek vatan meselesi etrafında tekmil efradı milletin ittihadından azami bir istifade temin etmenin bir vecibe olduğunu ifade eden Hüseyin Cahid; bu cihetle aramızdaki her türlü ihtilaf susturulamaz, birleşik ve sağlam bir cephe sağlanamazsa, vatana karşı vazifenin yapılamayacağına dikkat çekmişti. Sözlerine tekrar “ancak” sözcüğü ile devam eden Hüseyin Cahid, Ankara’ya bir uyarı göndermekten geri kalmıyordu:

“...Sırf bu vazifenin hüsnü ifası için, aman müteyakkız [uyanık] bulunalım, pek yakın mazinin tecrübelerini unutmayalım diyenlere bile tahammül edemeyecek olursak yeni inkılabımıza dostluk değil meddahlık etmiş olacağımız da unutulmamalıdır. Ufak bir fırtına meddahları pek çabuk siler süpürür. Ortada yalnız vaktiyle kadri kıymeti bilinmemiş dostlar kalır.”⁸¹

O günlerin en dikkat çekici rejim tartışması Lütfi Fikri Bey ile onun görüşlerine karşı olan taraflar arasında gerçekleşmişti. İstanbul Baro Başkanı ve eski Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey, “Hükümdarlık Karşısında Milliyet ve Mesuliyet ve Tefrik-i Kuva Mesaili” başlığını taşıyan⁸²; Refet Paşa’nın İstanbul’da yeni rejim

80 Daima Hakikati Görelim ve Hakikati Söyleyelim!”, *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Teşrinisani 1338, s. 3.

81 Hüseyin Cahid, “İnkılapların Korkacakları Düşmanlar”, *Renin*, 8 Teşrinisani 1338, s. 1.

82 Lütfü Fikri, *Hükümdarlık Karşısında Milliyet ve Mesuliyet ve Tefrik-i Kuva Mesaili*, İstanbul, 1338

ve gelecek hakkında yapmış olduğu konuşmaları ile TBMM'nin almış olduğu istikamete eleştiriler getiren bir risale yayınlamıştı.⁸³ Risalenin yayınlanması ve yaşanan tartışmalar arasında “Ukalalık” başlığı altında Hâkimiyet-i Milliye’de kaleme alınan başyazıda, Lütfi Fikri Bey’e yönelik ağır ithamlara yer verilmişti. Muvazenesizlik hastalığı olan Lütfi Fikri Bey’in, Ulusal Bağımsızlık Savaşı yılları boyunca, her türlü fikre muhalefet eden, bir gün hararetle savunduğu bir fikre sonradan karşı çıkan bir kişiliğe sahip olduğuna dikkat çekilecek; “*Onun yalnız bir mühürü vardır. Bu mühürde menfi itirazlardan, ceryanı umumiyeye karşı gitmekten, güvürlü yapmaktan ibarettir*” ifadelerinde bulunulmuştu. Gazete, Lütfi Fikri Bey’i dört yıldan beri Anadolu’ya yabancı kalan, mebus olduğu halde bu görevi ifa etmekten imtina gösteren, İstanbul’da yabancı işgali altında işi gücü ve istirahatıyla meşgul olan, Anadolu’nun ne olduğunu, Anadolu’da neler olduğunu, hangi ruhun, hangi kalbin hakim bulunduğunu bilmeyen, bilemeyen bir kişi olarak niteliyordu. Lütfi Fikri Bey’in Avrupa’da yaşanan yönetsel değişimleri örneklendirip, Meclis’in aldığı kararı eleştirmesi üzerine, gazete, hem özelde Lütfi Fikri Bey’i ama daha da önemlisi yaşanan değişimlere ayak sürüyecekleri çok açık ve sert bir şekilde uymaktan geri kalmamıştı:

“Efendi yağma yok! On dört senelik tecrübe kifayet eder! Millet, hatıra, hayale sığmaz maddi ve manevi ızdıraplar ve meşakkatler ile kendine bir istikamet vermiştir. Sen ki bütün bu ızdırapları ve meşakkatleri yabancı eden, sen ki mukadderat milliye ile alakadar değildin. Unutma ki inkılap yapmakta olan bir millet inkılap haricinde kalanlara kendi mukadderatının tayinine iştirak hakkını bahsedemez. Ederse, kendi eli ile kendi kurmuş olduğu binayı yıkar! Bu hakikati Lütfi Fikri Bey ve emsali unutmamalıdır.”⁸⁴

Lütfi Fikri Bey’in risalesi Vakit gazetesinde de ele alınmıştı. Gazete, Refet Paşa’nın girilen yeni dönem hakkında yapmış olduğu konuşmaların İstanbul’da yaratmış olduğu tutum ve davranışları üç sınıfa ayırmıştı. Birincisi, her yeni hareketi korku, tereddüt ve ihtiyat ile karşılayan muhafazakar ruhlular. İkincisi, şahsi gayri memnunlar ki bunlar itirazlarını dile getirirken, şahsi menfaatlerin bozulduğunu söylemeden, vatanperverlik kisvesi altında kusur ararlar. Üçüncüsü kanun metinleri üzerinden ortaya atılan itirazcılar. Lütfi Fikri Bey, üçüncü

83 Metnimizin içeriğini daha da genişletmemek adına Lütfi Fikri Bey tarafından yayınlanan risale hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz: Mehmet Özden, “Saltanat Kaldırılmadan Önce Rejim Tartışmaları: Lütfi Fikri Bey’in ‘Hükümdarlık Karşısında Milliyet ve Mesuliyet ve Tefrik-i Kuvva Mesaili’ (1922) Başlıklı Risalesi ve Polemikler”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C 29, S. 1, Haziran 2012, s. 231-246.

84 “Ukalalık”, *Hakimiyeti-i Milliye*, 12 Teşrinisani 1338, s. 1.

sınıfa yerleştirilerek; Onun itirazcı bir kişiliğe sahip olduğu ve zekasını genellikle menfi olarak kullandığına, kusur aradığına vurgu yapılmıştı. Lütfi Fikri Bey'in yayınlanmış olduğu risale zayıf bulunmuş, Refet Paşa'nın sözlerini yanlış anladığı üzerine yorumlarda bulunulmuştu. 18. Yüzyılda ortaya konulan düşünce ve eserler üzerinden Anadolu hareketini yorumlamak yerine; hayatımızda ortaya konan fiili tecrübeler ve bu tecrübelerin verdiği fiili neticeler üzerinden yapılanları yorumlamanın daha doğru olacağına vurgu yaparak, “*bütün bu tecrübeler karşısında Anadolu büyük bir adım atmak ihtiyacını duydu, millete ait olan hâkimiyetin bir şahsa değil, bütün bir meclise emanet etmeye*” karar verdi denilmişti.⁸⁵

Saltanatın kaldırılmasının öncesinde ve sonrasında Türk basınında yaşanan rejim tartışmalarını hiç şüphe yok ki en yakından takip eden kişi Başkomutan ve Meclis Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ydı. Gazi, tüm bu tartışmaları yakından takip etmiş, gerek gördükçe açıklamalarda bulunmuş ve zamanı geldiğinde eyleme geçmişti. Gazi, 6 Aralık 1922 tarihinde Ankara'daki gazetecilere (Hâkimiyet-i Milliye, Anadolu'da Yenigün ve Öğüt Gazetesi) verdiği beyanatında barış sağlandıktan sonra ülkenin birliği adına nasıl bir program izleneceği ve hangi ıslahatlarda bulunacağını açıklamış; milli düşünce ve amaçları dikkate alarak, barışın yapılmasından sonra halkçılık temeline dayanan, “Halk Fırkası” ismi altında siyasi bir fırka kuracağını beyan etmişti. Kuracağı fırkanın programını oluşturmak üzere hazırlıklara başladığını kamuoyuna duyurmuştu.⁸⁶

Bu beyanattan bir süre sonra Gazi, saltanatın kaldırılması, halifelik makamına verilen yeni rol ve girdiği yeni siyasi yolda halkın nabzını tutmak, onun ruh durumunu, düşünce eğilimini yerinde görmek adına bir Batı Anadolu seyahatine çıkmıştı. Elbette Meclis'in yeni bir seçim dönemine girecek olması, kuracağı yeni parti hakkında halkı aydınlatmak istemesi de bu seyahati çok daha önemli kılmıştı. Tüm seyahati boyunca halkın anlamak istediği konuların en başında Lozan Konferansı ile ulusal egemenlik ve halifelik makamının akıbeti, bunlar arasındaki ilişki ile kurmak istediği siyasi parti yer almıştı.⁸⁷ Gazi'nin Ankara'dan ayrıldığı 14 Ocak 1923 tarihinden bir gün sonra Afyonkarahisar Milletvekili İsmail Şükrü

85 “Hakimiyet ve Mesuliyet Bahsi”, *Vakit*, 3 Teşrinisani 1338, s. 1; “İnkılap ve İstanbul”, *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Teşrinisani 1338, s. 2; Necmettin Sadık, “Hükümdarlık Karşısında Milliyet”, *Akşam*, 1 Teşrinisani 1338, s. 2.

86 “Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ‘Halk Fırkası’ namıyla siyasi bir fırka teşkili niyetindedir”, *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Kanunuevvel 1338, s. 1.

87 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, yay. haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2000, s. 476.

Hoca'nın imzasıyla "Hilâfet-i İslamiye ve Büyük Millet Meclisi" adlı bir kitapçık yayımlandı. İsmail Şükrü, "İslam kamuoyu yakinen bilmelidir ki Büyük Millet Meclisi ile meclisin seçtiği ve tabii olduğu Müslümanların halifesi arasında hiçbir ayrılık gayrılık yoktur. Halife meclisin, meclis halifenindir" söylemi ve dini referanslar üzerinden kamuoyunu yönlendirmeye çalışmıştı.⁸⁸ Gazi Mustafa Kemal Paşa, bu konu hakkında Nutuk'ta ayrıntılı bir açıklamada bulunmuştur.⁸⁹

Gazi'nin Batı Anadolu gezisinin önemli bir durağı İzmit'te, İstanbul'dan gelecek olan gazetecilerle yaptığı ve yaklaşık altı saat süren toplantıdır.⁹⁰ Bu toplantı sırasında konu rejimin alacağı şekle ve halifelik makamına yönelik tartışmalar ile Şükrü Hoca'nın yayınladığı kitapçığa gelir. Gazi, konu hakkında gazetecilerin görüşlerini almak adına Velid Ebüzziya Bey'e söz verir. Ebüzziya, Hilafet meselesini araştırmadığını ama konunun esaslı bir mesele olduğunu ve barıştan sonraya bırakılmasının uygun olacağını ifade eder. Falih Rıfki (Atay) Bey, konunun barıştan önce hemen halledilmesi taraftarı olduğunu beyan eder. Ahmet Emin Bey, temel sorunun konunun açık ve anlaşılır olmamasından kaynaklandığına değinir. Gazi Mustafa Kemal, "Zamanı değildir. Sükutu muhafaza edelim, asıl işteğal olunacak mühim işlerimiz" var düşüncesinde olduklarını; meseleyi sonraya bırakmak istediklerini ama Şükrü Hoca gibilerin konuyu gündeme taşıyarak, menfi bir harekete giriştiklerini ve buna müdahale etmek zorunda olduklarına değinmiştir. Gazi, meselenin siyaseten halledildiğini, dünya üzerinde yeni ve bağımsız bir Türk devleti bulunduğunu ve onun yegâne ve gerçek temsilcisinin Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunu ifade ederek; başka bir makamı siyaseten tanımadıklarına vurgu yaparak, "makamı hilafetin vaziyeti ve mahiyeti resmîyesi yoktur" açıklamasında bulunmuştur.⁹¹

88 *Hilafet Sevdası Karşısında Milli Hâkimiyet Mücadelesi*, Ord. Prof. Dr. Reşat Kaynar'ın Sunuş Yazısıyla, haz. Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001, s. 1-22.

89 Atatürk, *age.*, s. 477-482; Şükrü Hoca'nın yayınlanmış olduğu bu risaleye karşı Siirt Mebusu Hoca Halil Hulki, Muş Mebusu Hoca El-hâc İlyas Sami ve Antalya Mebusu Hoca Rasih tarafından *Karahisar-ı Sahip Mebusu Hoca İsmail Şükrü Efendi'nin Bu Meseleye Dair Neşrettiği Risaleye Reddiyedir*, Yenigün Matbaası, Ankara, s. 1-36. başlıklı bir risale ile yanıt verilmiştir.

90 Toplantıya katılan gazeteciler şunlardır: Vakit gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, Tevhid-i Elkar gazetesi başyazarı Velid Ebüzziya, İleri gazetesi başyazarı Suphi Nuri İleri, İkdam gazetesi yazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Tanin gazetesi yazarı İsmail Müştak Mayokan, Akşam gazetesi yazarı Falih Rıfki Atay, İleri gazetesi yazarı (Kılıçzade) Hakkı Kılıç. Osman Akandere, "Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar", *Selçuk İletişim*, C 2, S. 1, 2001, s. 129.

91 İsmail Arar, *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 42-47.

Bu toplantı sonrası Ahmet Emin Yalman, toplantıyı ve Gazi'nin kendi üstünde yaratmış olduğu etkiyi şu sözlerle ortaya koymuştu: “*Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin sultan sonrası içinde dürbîn bir milli rehber mevkîinde bulunması ve bizi sulha, ümrana, üfana sevk edecek kuvvetleri esaslı bir surette hazırlaması, saf memleket hisleri besleyen her Türkün kalbinde derin bir itimad ve itminan uyandıracaktır. Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin verdiği izahat bizi ikna etmiştir.*”⁹² Velid Ebüzziya'nın toplantı hakkındaki düşünceleri ise şöyleydi: “*Başkumandan bugüne kadar bir mücahid idi, bundan sonra bir müceddid [yenilikçi] olmaya azim eylemiştir... Halk Fırkası programının esasını hakimiyeti milliyeye istinaden memleketi teceddüd ve ıslaha sevk etmek ve bu teceddüd ve ıslahı da halkın manen mesud maddeten müreffeh olması gayelerine istinad ettirmek teşkil etmektedir.*”⁹³

Sonuç

Mudanya Ateşkes Anlaşmasıyla, Türk İstiklal Savaşı'nın silahlı mücadele dönemi sona ermiş; İtilaf devletleriyle siyasi mücadele aşamasına yönelik hazırlıklar başlamıştı. Gelişmeleri basından takip ettiğimizde hem Mustafa Kemal Paşa hem de TBMM'yi temsilen İstanbul'da büyük bir coşkuyla karşılanan Refet Paşa, sarayı ve Babıali'yi tanımayan bir tavır takınmış; kazanılan başarı karşısında, Saray ve Babıali'nin alacağı tavır kamuoyu tarafından merakla beklenir olmuştu. Padişah ve Halifenin konumu ne olacaktı? Yüzyıllardır Türklere başkentlik yapan İstanbul'dan iktidar devralınacak mıydı ve nasıl devralınacaktı? Devralınacaksa halk, bürokrasi, basın bu duruma ne diyecek, nasıl tepki verecekti? Tüm bu soruların muhatabı olan Ankara'nın imdadına Babıali yetişti. Sadrazam Tevfik Paşa'nın Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan, barış görüşmelerine birlikte gitmek adına temsilci istemesiyle fitili ateşlenen “Türkleri kim temsil edecek” tartışmaları arasında Saltanat, TBMM tarafından kaldırıldı. Halifelik, Osmanlı hanedanında kalacak, fakat Halifeyi Meclis seçecekti. Sonrası ise çorap söküğü gibi geldi. Birkaç gün içinde İstanbul'da Babıali kendini feshetti. Tüm resmi kurumlar, belediye ve teşkilatlar bir gün içinde Ankara'ya bağlılık bildirdiler. Halk tüm yaşananları sevinçle karşıladı. Kimse iktidar/rejim değişiminin bu kadar kısa sürede ve sorunsuz gerçekleşeceğini beklememişti. Kamuoyunda en ufak bir tereddüt yoktu.

Mudanya Ateşkesi sonrası ülke içinde yaşanan iktidar değişimini, olağanüstü günleri, gazeteler üzerinden okumaya çalıştık. İstanbul ve Ankara'da yayın yapan ulusal gazeteleri, özellikle bu gazetelerin başyazarlarının konuya bakış

92 Ahmet Emin, “Millî İstikbal Hazırlıkları”, *Vakit*, 18 Kânunusani 1339, s. 1.

93 Ebüzziyazade, “Mustafa Kemal Paşa'nın Faaliyet Programı”, *Tevhid-i Efkar*, 21 Kanunusani 1339, s. 1.

açılarını, görüş ayrılıkları ile benzerliklerinin ne olduğunu ortaya koymaya çalıştık. İstanbul'da yayınlanan Akşam, İleri, Renin, Sabah, Tevhid-i Efkâr ve Vakit gazeteleri ile Ankara'da çıkan Anadolu'da Yenigün, Hâkimiyet-i Milliye gazetelerini inceledik. İncelediğimiz dönem görüş ve düşüncelerin son derece çeşitli ve zengin olduğu bir zaman dilimi. Elden geldiğince farklı isimlerin görüşlerine yer verilerek, bir karşılaştırma yapmaya çalıştık. Fakat sayfa sınırı nedeniyle zaman aralığını sınırlı tutmak zorunda kaldık ve konunun bütünlüğünü sağlamak adına incelenecek sürecin Cumhuriyet'in ilanına kadar genişletilmesinin de gerekli olduğunu gördük.

İncelediğimiz dönemde basının tamamının rejim değişimini olağan ve olması gereken bir süreç olarak yorumladığını gördük. Saltanatın kaldırılmasına tepki konulmadı. İstanbul'daki yönetimin birkaç gün içinde Ankara'ya devri olağan algılandı ve bu şekilde basında işlendi. Halifelik makamının ayrılması yerinde görüldü. İstanbul basının içinde bulunduğu düşünce şuydu: Barış görüşmelerine gidilen süreçte, ülke içindeki ikilik kalkmıştı ve rejim tartışmaları ile milli birlik ve bütünlüğü bozmanın bir anlamı yoktu. Sürekli bu düşünce işlendi. Fakat gazeteciler, sınırlıda olsa satır aralarında "ama, fakat" bağlaçlarıyla başlayan cümlelerinde, barış sağlandıktan sonra rejimin alacağı nitelik konusunda kendi görüşlerinin de bulunduğundan bahsetmeyi ihmal etmediler. Lakin bu söylemlere yönelik Ankara'nın tavrı sert ve müdahaleci oldu. Tepkiden sadece Babiali değil, zaman zaman İstanbul'daki gazeteciler de nasibini almıştı. Müsamaha gösterilmiyor, anında cevap veriliyordu. Hâkimiyet-i milliyeyi eline almış olan Anadolu'nun kaderinde İstanbul'un ve İstanbul'u temsil edenlerin, İstanbul'da bulunanların hükmünün olmayacağı net ifadelerle ortaya konulmuştu. Bizzat Mustafa Kemal Paşa, ülkenin girdiği yeni dönemi İstanbullu gazetecilere anlatmak, onları yeni girilen sürece ilişkin ikna etmek adına basın mensuplarını İzmit'te ağırladı ve gelecek hakkındaki düşüncelerini aktardı. Kimisi ikna oldu, kimisi barış görüşmelerinin nihayete ermesini beklemeyi uygun gördü. Ama 1923 yılı boyunca basında rejim tartışmaları devam etti.

Kaynaklar

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi

Türk İstiklal Harbi-Batı Cephesi-İstiklal Harbi'nin Son Safhası, C 2, 6. Kısım, 4. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995

Sürelî Yayınlar

“Alemlî İslam Ne Diyecek”, *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Teşrinisani 1338, s. 1.

“Avn-i Hakla Sebülürreşâd Yirmi Birinci Cilde Başlıyor”, *Sebülürreşâd*, C 21, S. 521, 11 Teşrinisani 1338, s. 1-8.

“Bütün İslam Alemlî Bizimle Hemfikirdir”, *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Teşrinisani 1338, s. 1.

“Devair-i Hükümet İstanbul Hükümetini Tanımıyor”, *Tevhid-i Efkâr*, 5 Teşrinisani 1338, s. 3.

“Hâkimiyet ve Mesuliyet Bahsi”, *Vakit*, 3 Teşrinisani 1338, s. 1.

“Hala da Usanmadılar mı?”, *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Teşrinievvel 1338, s. 1.

“Hilafet Meselesi ve Emir Ali Hazretleri”, *Vakit*, 13 Teşrinisani 1338, s. 1.

“Hükümet Merkezi”, *Vakit*, 4 Teşrinisani 1338, s. 1.

“Hükümetimiz ile Müttefikler arasında”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Teşrinisani 1338, s. 1.

“İnkılap ve İstanbul”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Teşrinisani 1338, s. 2.

“İnkılap ve İstanbul”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Teşrinisani 1338, s. 2.

“İstanbul Matbuatı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Teşrinisani 1338, s. 2.

“İstanbul Saltanatı Milliyemizi Tes’id Ediyor”, *Tevhid-i Efkâr*, 6 Teşrinisani 1338, s. 1.

“Kazım Karabekir Paşa İle Mülakat”, *Tevhid-i Efkâr*, 6 Teşrinisani 1338, s. 2.

“Makamı Hilafet ve Papaz Milatyos”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Teşrinisani 1338, s. 2.

“Merkez Neresi Olmalıdır?”, *Vakit*, 2 Teşrinisani 1338, s. 2.

“Millet Meclisi Karşısında İstanbul”, *Akşam*, 2 Teşrinisani 1338, s. 2.

“Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ‘Halk Fırkası’ namıyla siyasi bir fırka teşkili niyetindedir”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Kanunuevvel 1338, s. 1.

“Refet Paşa’nın Saltanatı Milliye Hakkındaki Beyanat ve İzahatı”, *Tevhid-i Efkâr*, 6 Teşrinisani 1338, s. 2.

“Rıza Nur Bey ve Hilafet ve Saltanat Meselesi”, *Vakit*, 8 Teşrinisani 1338, s. 2.

“Saltanatı Milliyemiz ve Tesirleri”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Teşrinisani 1338, s. 1.

“Saltanatı Milliyeyi tes’id için dün yapılan tezahürat”, *Vakit*, 6 Teşrinisani 1338, s. 1.

“Saray Saltanattan da Hilafetten de Vazgeçmiyor”, *Tevhid-i Efkâr*, 6 Teşrinisani 1338, s. 1.

“Tarihi Bir Celse”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Teşrinisani 1338, s. 1.

“Ukalalık”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Teşrinisani 1338, s. 1.

Ahmed Emin, “2 Teşrinisani”, *Vakit*, 4 Teşrinisani 1338, s. 1.

Ahmed Emin, “Bugünkü Ameli Gayemiz”, *Vakit*, 9 Teşrinisani 1338, s. 1.

Ahmed Emin, “İstanbul’un Biati”, *Vakit*, 5 Teşrinisani 1338, s. 1.;

Ahmed Emin, “Mukaddematı Sulhiye”, *Vakit*, 10 Teşrinisani 1338, s. 1.

Ahmed Emin, “Terakki Korkusu”, *Vakit*, 11 Teşrinisani 1338, s. 1.

Ahmed Emin, “Yeni Devir”, *Vakit*, 6 Teşrinisani 1338, s. 1.

Ahmet Emin, “Milli İstikbal Hazırlıkları”, *Vakit*, 18 Kânunusani 1339, s. 1.

Ahmet Emin, “Temsil Salahiyeti”, *Vakit*, 1 Teşrinisani 1338, s. 1.

Daima Hakikati Görelim ve Hakikati Söyleyelim!”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Teşrinisani 1338, s. 3.

Ebüzziyazade, “Basiretkarane Hareket Devresine Girdik”, *Tevhid-i Efkâr*, 7 Teşrinisani 1338, s. 1.

Ebüzziyazade, “Meşru’ Muhalefet”, *Tevhid-i Efkâr*, 11 Teşrinisani 1338, s. 1

Ebüzziyazade, “Mustafa Kemal Paşa’nın Faaliyet Programı”, *Tevhid-i Efkâr*, 21 Kanunusani 1339, s. 1.

Hüseyin Cahid, “İnkılap”, *Renin*, 4 Teşrinisani 1338, s. 1.

Hüseyin Cahid, “İnkılapların Korkacakları Düşmanlar”, *Renin*, 8 Teşrinisani 1338, s. 1.

Hüseyin Cahid, “Tarihi Günler”, *Renin*, 5 Teşrinisani 1338, s. 1.

Necmettin Sadık, “Beklenen Hareket”, *Akşam*, 31 Teşrinievvel 1338, s. 1.

Necmettin Sadık, “Hükümdarlık Karşısında Milliyet”, *Akşam*, 1 Teşrinisani 1338, s. 2.

Necmettin Sadık, “Millet Meclisi Karşısında İstanbul”, *Akşam*, 2 Teşrinisani 1338, s. 2.

Yunus Nadi, “İki Düşman”, *Anadolu’da Yedigün*, 12 Teşrinisani 1338, s. 1.

Yusuf Ziya, “Gazetecilerin Ziyafeti”, *Aydede*, S. 88, 2 Teşrinisani 1338, s. 3.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akandere, Osman, “Atatürk’ün İzmit Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar”, *Selçuk İletişim*, C 2, S. 1, 2001, s. 124-136.

Arar, İsmail, *Atatürk’ün İzmit Basın Toplantısı*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1969.

Aslan, Betül, “Saltanatın Kaldırılmasının İstanbul’daki Yankıları”, *Belleten*, C 66, S. 245, Nisan 2002, s. 95-122.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, yay. haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2000.

Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Boykoç, Seher, “Saltanatın Kaldırılmasının Türk Basınına Yansımaları”, *Atatürkçü Bakış*, C 1, S. 2, 2002, s. 53-79.

Cebesoy, Ali Fuat, *Siyasi Hatırlar*, C 1-2, 3. Bs., Temel Yayınları, İstanbul 2011.

Gülmez, Nurettin, “(Vakit Gazetesine Göre) Saltanatın Kaldırılmasına Karşı Bazı Dünya Müslümanlarının Bakışı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 22, S. 64-65-66, 2006, s. 245-260.

Hilafet Sevdası Karşısında Milli Hâkimiyet Mücadelesi, Ord. Prof. Dr. Reşat Kaynar'ın Sunuş Yazısıyla, haz. Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001.

Karaca, Emin, *Türk Basınında Kalem Kavgaları*, Bizim Kitaplar, İstanbul 2008.

Karahisar-ı Sahip Mebusu Hoca İsmail Şükrü Efendi'nin Bu Meseleye Dair Neşrettiği Risaleye Reddiyedir, Yenigün Matbaası, Ankara.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1968.

Koloğlu, Orhan, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basım*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.

Lütfü Fikri, *Hükümdarlık Karşısında Milliyet ve Mesuliyet ve Tefrik-i Kuva Mesali*, İstanbul 1338.

Özden, Mehmet, "Saltanat Kaldırılmadan Önce Rejim Tartışmaları: Lütfi Fikri Beyin 'Hükümdarlık Karşısında Milliyet ve Mesuliyet ve Tefrik-i Kuvva Mesali' (1922) Başlıklı Risalesi ve Polemikler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C 29, S. 1, Haziran 2012, s. 231-246.

Özkaya, Yücel, *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basım (1919-1921)*, 2. Bs., Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2007.

Topuz, Hıfzı, *100 Soruda Türk Basım Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973.

Yalçın, Hüseyin Cahit, *Siyasal Anılar*, 2. Bs., Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2000.

